

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Ústav sociálních studií

**Možnosti uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu
odnětí svobody**

Diplomová práce

Autor: Bc. Pavlína Rybínová

Studijní program: N7507 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Sociální pedagogika

Vedoucí práce: prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Oponent práce: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

Zadání diplomové práce

Autor:	Pavína Rybínová
Studium:	P19K0322
Studijní program:	N7507 Specializace v pedagogice
Studijní obor:	Sociální pedagogika
Název diplomové práce:	Možnosti uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody
Název diplomové práce AJ:	The possibilities of asserting social pedagogy in imprisonment

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Závěrečná práce se zabývá uplatněním sociální pedagogiky ve věznicích v České republice. V první části bude pojednáno o sociální pedagogice a jejím uplatnění. Další část obsahuje charakteristiku českého vězeňství, jeho organizaci a strukturu a rozlišení výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby. Dále následuje analýza možností uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu vlivů sociálního prostředí na chování odsouzených. Konkrétně budou popsány možnosti vzdělávání osob ve výkonu trestu, pedagogické působení pracovníků věznic na odsouzené, včetně popsání programu zacházení a aktivit s odsouzenými a uvedeny konkrétní programy pro určité skupiny odsouzených. Empirická část práce bude obsahovat rozhovory se zaměstnanci věznic na téma vliv sociálního prostředí ve věznicích na chování odsouzených.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 208 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 126 s. ISBN 978-80-7435-264-5.

Garantující pracoviště: Katedra sociální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Oponent: Mgr. Gabriela Caltová Hepnarová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 1.2.2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci Možnosti uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 7. 4. 2021

Poděkování

Ráda bych poděkovala prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za odborné vedení, trpělivost, ochotu a vstřícnost při konzultacích a vypracování mé diplomové práce.

Anotace

RYBÍNOVÁ, Pavlína. *Možnosti uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2021. 82 s. Diplomová práce.

Závěrečná práce se zabývá uplatněním sociální pedagogiky ve věznicích v České republice. V první části je pojednáno o sociální pedagogice, jejím předmětu a vztahu k ostatním disciplínám a dále o terapii a prostředí z pohledu sociální pedagogiky. Další část obsahuje charakteristiku českého vězeňství, jeho organizaci, strukturu a rozlišení výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby. Dále následuje analýza možností uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody ve smyslu vlivů sociálního prostředí na chování odsouzených. Konkrétně jsou popsány možnosti vzdělávání osob ve výkonu trestu, pedagogické působení zaměstnanců věznice na odsouzené, včetně popsání programu zacházení a aktivit s odsouzenými a uvedeny konkrétní programy pro určité skupiny odsouzených. Následuje pojednání o možnostech změny prostředí věznice za účelem pozitivního vlivu na chování odsouzených. Empirická část práce obsahuje rozhovory se zaměstnanci věznice na téma vliv prostředí ve věznicích na chování odsouzených.

Klíčová slova: odsouzený, prostředí, terapie, věznice, výkon trestu odnětí svobody.

Annotation

RYBÍNOVÁ, Pavlína. *The possibilities of asserting social pedagogy in imprisonment*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2021. 82 pp. Diploma Thesis.

The final work deals with the asserting of social pedagogy in prisons in the Czech Republic. The first part deals with social pedagogy, its subject and relationship to other disciplines, next deals with therapy and the environment from the perspective of social pedagogy. The next part contains the characteristics of the Czech prison, its organization, structure and differences between the execution of a custodial sentence and the execution of detention. The following is an analysis of the possibilities of applying social pedagogy in the execution of imprisonment in terms of the effects of the social environment on the behavior of convicts. Specifically, the possibilities of education of persons in the execution of imprisonment and the pedagogical influence of prison staff on convicts are described, including a description of the program of treatment and activities with convicts, and specific programs for certain groups of convicts are given. The following is a treatise on possibilities of changing the prison environment in order to have a positive effect on the behavior of convicts. The empirical part of the thesis contains interviews with prison staff on the topic of the influence of the environment in prisons on the behavior of convicts.

Keywords: convict, environment, execution of a custodial sentence, prison, therapy.

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomová práce je uložena v souladu s rektorským výnosem č. 13/2017 (Řád pro nakládání s bakalářskými, diplomovými, rigorózními, dizertačními a habilitačními pracemi na UHK).

Datum: 7. 4. 2021

Podpis studenta:.....

Obsah

Úvod.....	10
1 Sociální pedagogika	12
1.1 Předmět a vztah sociální pedagogiky k ostatním disciplínám	12
1.2 Terapie z pohledu sociální pedagogiky	14
1.3 Prostředí z pohledu sociální pedagogiky	17
2 Vězeňství v České republice.....	20
2.1 Legislativa.....	20
2.2 Charakteristika českého vězeňství	23
2.3 Rozlišení výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby.....	25
2.4 Chod věznice pro výkon trestu odnětí svobody	26
3 Terapie v českém vězeňství	30
3.1 Program zacházení.....	30
3.2 Pracovní aktivity	32
3.3 Vzdělávací aktivity	36
3.4 Speciálně výchovné aktivity	38
3.5 Zájmové aktivity	40
3.6 Utváření vnějších vztahů	41
3.7 Specializovaná oddělení a programy	42
4 Prostředí v českých věznicích.....	46
4.1 Projekt Otevřená věznice	48
5 Výzkum vlivu prostředí na chování vězňených osob	55
5.1 Metodologie výzkumu	55
5.2 Výzkumný soubor a průběh šetření	58
5.3 Analýza dat	60
5.4 Shrnutí výzkumného šetření	68

Závěr	75
Seznam použité literatury	77
Seznam příloh	80

Úvod

Závěrečná práce se zabývá možnostmi uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody v českých věznicích. Téma závěrečné práce jsem zvolila z důvodu mého blízkého vztahu k problematice penitenciární péče. Blízký vztah k tématice vězeňství je dán mým osobním dlouhodobým zájmem o české vězeňství, dále zaměstnáním mých rodičů u Vězeňské služby České republiky, díky kterému mám možnost hlubšího poznání a pochopení problémů v systému vězeňství. V minulosti jsem se také ve své bakalářské práci zabývala vězeňstvím, konkrétně výkonem vazby v České republice. Spojitost sociální pedagogiky a výkonu trestu odnětí svobody jsem zvolila z důvodu současného studovaného oboru a tedy i možného uplatnění získaných sociálně pedagogických poznatků v systému českého vězeňství, konkrétně ve výkonu trestu odnětí svobody. Práce je určena pro studenty a absolventy sociálně pedagogických oborů, kteří by se rádi uplatnili v českém vězeňství a zajímají je konkrétně možnosti terapie s odsouzenými a tematika vězeňského prostředí. Závěrečná práce však může sloužit i široké veřejnosti, která se o problematiku vězeňství zajímá.

Možnosti uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody nejsou v české literatuře nijak zvlášť popsány. M. Jůzl sice vydal publikaci s názvem *Sociální pedagogika v penitenciární praxi*, nicméně publikace se spíše než obecným uplatněním sociální pedagogiky ve vězeňství zabývá konkrétními tématy, jakými jsou např. duchovní možnosti ve vězeňství, rodina v kontextu penitenciaristiky, zdravotnická péče ve věznicích nebo prizonizace a kriminalizace sexuálních menšin.¹ Sociální pedagogikou, konkrétně pro potřeby vězeňství důležitými tématy terapie a prostředí, se ve velké míře zabývají publikace *Základy sociální pedagogiky* od autora B. Krause² a publikace *Člověk - prostředí - výchova* od autorů B. Krause a V. Poláčkové.³ Mezi čistě penologická díla řadíme například *Kapitoly z penologie I* autorem T. Raszkové a S. Hoferkové.⁴

¹ JŮZL, Miloslav a kol. *Sociální pedagogika v penitenciární praxi*. 1. vyd. Brno: IMS Brno, 2014. 207 s.

² KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s.

³ KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199 s.

⁴ RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 126 s.

Téma uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody je v současnosti velmi aktuální už vzhledem k proměně účelu uloženého trestu odnětí svobody od původně represivního a separačního po spíše nápravný účel. V současné době se Vězeňská služba České republiky snaží o nápravu odsouzených osob, změnu jejich postojů a náhledů na spáchanou trestnou činnost, změnu dosavadního způsobu života a úspěšnou resocializaci a vedení řádného života po propuštění na svobodu. Za tímto účelem je ve velké míře využíváno intenzivní psychologické a zejména terapeutické péče, ve které nalezneme široké možnosti uplatnění sociální pedagogiky. Aktuálním sociálně pedagogickým tématem je rovněž i změna prostředí věznic za účelem zmírnění dopadů prizonizace na odsouzené a dále za účelem pozitivního působení na jejich chování. Cílem závěrečné práce je tedy popsat možnosti sociálně pedagogického působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody zejména za využití terapie a změny prostředí.

Závěrečná práce je za účelem splnění cíle práce chronologicky řazena do kapitol, které postupně zahrnují sociálně pedagogické působení ve výkonu trestu odnětí svobody. První kapitola práce pojednává o sociální pedagogice a jejím předmětu a vztahu k ostatním disciplínám. Větší část kapitoly je věnována terapii a prostředí z pohledu sociální pedagogiky. Druhá kapitola charakterizuje české vězeňství, jeho legislativní ukotvení, popisuje chod věznice a rozlišuje výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby. Následuje analýza terapie v českém vězeňství se zaměřením na pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné a zájmové aktivity. V další kapitole je pozornost věnována prostředí věznice a možnostem jeho změny za účelem pozitivního vlivu na odsouzené.

Empirická část práce obsahuje analýzu dat získaných rozhovory se zaměstnanci věznice na téma vliv prostředí věznice na chování odsouzených. Rozhovory byly uskutečněny s převážně odbornými zaměstnanci několika věznic, kteří se vyjadřovali k působení materiálního i sociálního prostředí na odsouzené, problematickým oblastem prostředí věznice i možnostem změny vězeňského prostředí. Cílem empirické části závěrečné práce je zjistit, zda a jakým způsobem prostředí věznice ovlivňuje chování odsouzených včetně možností pozitivního přetváření vězeňského prostředí.

1 Sociální pedagogika

Závěrečná práce se zabývá uplatněním sociální pedagogiky v českém vězeňství. Věznice jsou specifickým místem, kde sociální pedagogika bezpochyby nachází své uplatnění. Abychom se však mohli zabývat samotným působením sociální pedagogiky, je třeba se zpočátku zaměřit na její definování, předmět a vztah k ostatním disciplínám.

1.1 Předmět a vztah sociální pedagogiky k ostatním disciplínám

Přesně definovat sociální pedagogiku bývá někdy obtížné. Stejně tak, jako se samotná sociální pedagogika v průběhu historie různě vyvíjela, můžeme hovořit i o její definici a pojetí jako o proměnlivém a nejednoznačném.

Dle Krause je to způsobeno hlavně rozdílným vnímáním slova „sociální“, na něž můžeme pohlížet z hlediska sociální pedagogiky dvěma způsoby. Prvým chápáním slova sociální myslíme dle Krause pomoc lidem v nějaké obtížné životní situaci, druhé už se zaměřuje na celou společnost a řeší výchovu jedinců pro fungování společnosti.⁵

Sociální pedagogiku charakterizuje mnoho autorů zcela odlišně, někteří se však shodují. Například dle Průchy, Walterové a Mareše můžeme sociální pedagogiku charakterizovat jako „disciplínu pedagogiky zabývající se širokým okruhem problémů spjatých s výchovným působením na rizikové a sociálně znevýhodněné skupiny mládeže a dospělých.“⁶

Online sociologická encyklopedie chápe sociální pedagogiku jako „určité stádium či směr vývoje pedagogiky, v němž se klade důraz na soc. charakter výchovy, na její cíle, na fakt, že objekty i subjekty výchovy jsou nejen jednotlivci, ale celé soc. skupiny (škola, třída, rodina). Sociální pedagogika ale byla pojímána i jako péče o vzdělání širokých lidových vrstev, jako součást „sociální“ pomoci.“⁷

⁵ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 39.

⁶ PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003. s. 217.

⁷ Sociologická encyklopedie: Pedagogika sociální [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2020-06-18]. Dostupné z: https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Pedagogika_soc%C3%A1ln%C3%AD

Oba zdroje se shodují na výchovném působení sociální pedagogiky, nicméně Pedagogický slovník mluví o výchovném působení na určitým způsobem rizikové skupiny, kdežto Sociologická encyklopedie mluví spíše jen o možnostech výchovně působit nejen na jednotlivce, ale také celou školní třídu či rodinu, bez ohledu na to, zda je nějakým způsobem riziková. V obou případech můžeme hovořit o tzv. užším pojetí sociální pedagogiky ukazujícím spíše jen jednu z možností působení sociální pedagogiky.

Z mého pohledu širší pojetí sociální pedagogiky spatřuji v definici z publikace *Člověk - prostředí - výchova*, ve které se dle Krause a Poláčkové zaměřuje tato disciplína „nejen na problémy patologického charakteru, marginálních skupin, částí populace ohrožených ve svém rozvoji a potencionálně deviantně jednajících, ale především na celou populaci ve smyslu vytváření souladu mezi potřebami jedince a společnosti a utváření optimálního způsobu života v dané společnosti.“⁸

Předmět sociální pedagogiky je obtížné jednoznačně vymezit obdobně, jako tomu bylo u samotné definice. Rovněž to souvisí s různými pohledy autorů na tento vědní obor. Kraus ve své publikaci *Základy sociální pedagogiky* vymezuje dvě základní funkce sociální pedagogiky:

1. Preventivní – v té se sociální pedagogika zabývá zejména analýzou prostředí a jeho vlivem na rozvoj osobnosti, ať už se jedná o prostředí školy, rodiny či vrstevnických skupin a další. Na základě této analýzy poté může sociální pedagogika stanovit kritické oblasti působící neblaze na utváření osobnosti jedince a vytvořit takové preventivní postupy, které by tyto kritické oblasti neutralizovaly. Součástí preventivního působení tedy není pouze vyhledávání těchto rizikových faktorů a potencionálně ohrožených jedinců, ale také utváření zdravého životního stylu u široké populace.⁹
2. Terapeutická – terapeutická funkce sociální pedagogiky bohužel již tzv. „hasí“ to, co se preventivním působením nedá napravit. Jedná se tedy o pedagogické působení na jedince či skupiny osob, které představují pro společnost již nějaký problém, např. jednají deviantně, či jsou nějak společensky znevýhodněni např. nezaměstnaní, zdravotně

⁸ KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. s. 12.

⁹ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 46.

postižení, sociálně slabí, minoritní skupiny apod. V tom případě již samotná výchova těchto jedinců, či dokonce převýchova probíhá v zařízeních typu věznice, léčebny, výchovné ústavy či v ambulantních zařízeních.¹⁰

Sociální pedagogiku můžeme charakterizovat jako vědu transdisciplinární. Má blízko hned k celé řadě dalších vědních oborů a s některými má dokonce tolik společného, že bývá obtížné ji odlišit.

V první řadě, jak už ze samotného názvu vyplývá, má sociální pedagogika blízko především k sociologii. Sociologie, jakožto věda o společnosti přináší sociální pedagogice cenné poznatky o celé společnosti a jejím fungování. Sociologie se zabývá také socializací jedince. Právě jedinci špatně socializovaní bývají často objektem působení sociální pedagogiky. I sociologie samotná se však zabývá výchovným působením na jedince i celou společnost, nazýváme ji sociologie výchovy.

Velmi blízko má také k pedagogice, zejména k pedagogice volného času. Dalšími blízkými obory jsou také: psychologie, ekonomie, filozofie, antropologie, medicína, právo či etika, velmi blízko má však také ke speciální pedagogice.

Pravděpodobně nejužší vztah má sociální pedagogika k sociální práci. Dle Krause a Poláčkové je však hlavním rozdílem objekt svého zájmu, kdy u sociální práce vidíme zaměření zejména na rizikové či znevýhodněné skupiny obyvatel, kdežto sociální pedagogika působí na širokou populaci.¹¹ Podobnost spatřuji také v prostředí věznice, kde je rovněž obtížné rozlišit oblast sociální pedagogiky a oblast sociální práce, ale o tom více v dalších kapitolách. Pro účely této závěrečné práce nás zajímá zejména vztah sociální pedagogiky k terapii a prostředí, které hrají klíčovou roli ve výkonu trestu odnětí svobody, o tom tedy pojednávají následující kapitoly.

1.2 Terapie z pohledu sociální pedagogiky

Terapie zastává v českých věznicích neodmyslitelnou roli. Celý výkon trestu odnětí svobody je vlastně postaven na principu nápravy odsouzených prostřednictvím terapeutických aktivit, výchovného působení a dalšího vzdělávání. Je tedy důležité

¹⁰ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 46.

¹¹ KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. s. 31.

zaměřit se na terapii z pohledu sociální pedagogiky. Již bylo řečeno, že sociální pedagogika má dvě funkce, preventivní a terapeutickou. Ve výkonu trestu odnětí svobody již bohužel najdeme osobnosti, u kterých preventivní působení nemá takový význam, a je zde zejména zapotřebí právě terapeutického působení. Terapie probíhá z hlediska sociální pedagogiky ve speciálních nápravných či léčebných zařízeních za užití pedagogických metod. Zde jsou deviantní jedinci léčeni či vychováváni, ba i převychováváni dle potřeb společnosti.

Výchovou, jako důležitým činitelem utváření jedince, se zabývá mnoho významných sociálních pedagogů. Výchovu lze z pohledu sociální pedagogiky vykládat různými způsoby, jako příznačnou definici využitelnou i pro oblast vězeňství však lze považovat definici J. Pelikána, který výchovu vidí jako „záměrné působení na osobnost s cílem dosáhnout dlouhodobějších a trvalých pozitivních změn v jejím vývoji.“¹² Výchovné působení dělíme na přímé a nepřímé. Přímým působením myslíme záměrné ovlivňování jedince za účelem např. jeho změny v chování. Nepřímé výchovné působení souvisí s vlivem prostředí na vychovávaného jedince a v souvislosti s výchovou zastává rovněž podstatnou roli.

Přetváření deviantních dospělých osobností je však velmi složitý proces, který spíše než výchovou můžeme nazývat terapií, ta zahrnuje kromě výchovy i další pedagogické působení na jedince. Dle Krause terapií rozumíme „proces komplexní nápravy osobnosti jednající deviantně. Terapie vychází z faktu, že náprava, přetváření návyků, stereotypů a modelů chování představuje složitější, náročnější a také dlouhodobější proces než vlastní utváření osobnosti při výchově.“¹³ Jak už z definice vyplývá, náprava deviantně jednajícího člověka je dlouhodobá a složitá, navíc přes veškerou snahu vychovatele nebývá vždy úspěšná, což často vidíme právě ve výkonu trestu odnětí svobody.

Terapie má z pohledu sociální pedagogiky několik forem:

1. Z hlediska počtu účastníků terapie ji dle Krause dělíme na:
 - individuální – zaměřená pouze na jedince a individuální řešení jeho problému (ve věznicích např. individuální pohovor s psychologem);

¹² PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém*. 1. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1995. s. 130.

¹³ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 151.

- skupinovou – zaměřená na skupinu osob vyžadujících terapii za využití skupinové dynamiky a interakce mezi členy skupiny;
 - hromadnou – zaměřena již na větší skupiny, na které obecně působí bez využití interakce mezi členy.¹⁴
2. Z hlediska délky terapie ji dělíme na:
 - krátkodobou – zpravidla v délce trvání v řádu dnů až cca 3 měsíců;
 - střednědobou – terapie trvající zpravidla 3 a více měsíců;
 - dlouhodobou – zpravidla trvající několik měsíců i let.
 3. Z hlediska přístupu klienta k terapii ji dělíme na:
 - dobrovolnou – klient se jí účastní z vlastní vůle, protože se například chce zbavit závislosti či změnit svůj životní styl;
 - nedobrovolnou – klient podstupuje terapii z nařízení zpravidla soudu, například při nařízené protialkoholní léčbě (typický příklad terapie ve věznicích).
 4. Z hlediska intenzity terapie ji dělíme na:
 - ambulantní – klient dochází do určitého zařízení v určených intervalech zpravidla několikrát týdně. Využívá se v případě, že ještě klient není tolik deviantně zasažen a nehrozí riziko vlivu špatného prostředí klienta na jeho chování. Jedná se o méně intenzivní terapii;
 - rezidenční – terapie probíhá formou komplexní péče o klienta spojené s ubytováním i zajištěným stravováním. Jedná se o intenzivnější formu terapie s klientem, které se využívá zejména, je-li klient svým chováním nebezpečný pro sebe i své okolí či hrozí například neblahý vliv vrstevnických skupin na jeho jednání, a je tedy pro úspěšnost terapie potřeba jedince izolovat. Velmi intenzivní terapie (terapie typická právě pro vězení).

Existuje zároveň několik druhů terapií, které se v současné době využívají, např. muzikoterapie, arteterapie, hipoterapie, canisterapie, ergoterapie, psychoterapie a socioterapie. Zejména psychoterapie a socioterapie je ve výkonu trestu odnětí svobody ve velké míře využíváno u odsouzených.

¹⁴ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 154.

Dle Krause musí klient terapie v počátku především přijmout roli devianta a na konci terapie přijmout roli napraveného, který se znovu neuchýlí k nežádoucímu chování.¹⁵ Základem každé terapie je nejenom snaha terapeuta napravit jedince, ale především ochota klienta spolupracovat. Je to velice důležitým, ne však jediným předpokladem úspěšné terapie.

1.3 Prostředí z pohledu sociální pedagogiky

Prostředí je předmětem zájmu nejenom sociální pedagogiky, ale i dalších věd. Můžeme ho zjednodušeně charakterizovat jako prostor kolem nás. Jedná se o prostor, ve kterém žijeme, takže o něm můžeme hovořit jako o životním prostředí. Životní prostředí lze dle Krause a Poláčkové vymezit jako „část světa (prostor, který člověka obklopuje), s níž je člověk ve vzájemném působení, tj. na člověka působí svými podněty, ovlivňuje jeho vývoj a on na tyto podněty reaguje, přizpůsobuje se a také aktivně svou prací mění.“¹⁶

Dle Krause existuje několik typů prostředí, které dělíme podle řady kritérií:

1. Podle velikosti prostoru:
 - makroprostředí – zahrnuje prostředí celé společnosti;
 - regionální prostředí – prostor širší sociální skupiny na rozsáhlejší teritoriu;
 - lokální prostředí – prostor bydliště, např. obec, městská čtvrť;
 - mikroprostředí – prostor, v němž člověk žije.
2. Podle povahy realizované činnosti:
 - pracovní – kancelář, školní třída;
 - obytné;
 - rekreační – hřiště, herna, klubovna.
3. Z hlediska podílu člověka na podobě prostředí:
 - přirozené;
 - umělé – člověkem utvářené.
4. Podle obsahu prvků, kterými je prostředí tvořeno:
 - přírodní – živá a neživá příroda, klimatické podmínky;

¹⁵ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 155.

¹⁶ KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. s. 99.

- společenské – vazby a vztahy společnosti, složení obyvatel;
 - kulturní – materiální i nemateriální výsledky lidské aktivity a tvorby.
5. Podle povahy teritoria:
- venkovské;
 - městské;
 - velkoměstské.
6. Podle frekvence, pestrosti a kvality působících podnětů:
- podnětově chudé, přesycené, optimální;
 - podnětově jednostranné, mnohostranné;
 - podnětově zdravé, závadné, deviační prostředí.¹⁷

Je známo, že už Jan Ámos Komenský přikládal prostředí ve školách velký význam a snažil se, aby školské prostředí působilo na děti příjemně nejen zvnějšku, ale také zevnitř. Napříč celou historií lidstva se prostředí dále věnovalo velké množství významných autorů, kteří vlivu prostředí na rozvoj jedince přikládali velký význam. Příkladem může být známý anglický filozof John Locke, který tvrdil, že se člověk rodí s nepopsanou deskou, která se píše až vlivem prostředí na člověka a získáváním zkušeností. Naopak například Cesare Lombroso přišel s teorií tzv. rozeného zločince, která tvrdí, že člověk se už jako zločinec rodí, tedy prostředí nemá vliv na utváření kriminální osobnosti jedince.

Dnes již není pochyb o tom, že osobnost jedince ovlivňují nejenom genetické dispozice, ale právě také prostředí, ve kterém žije. Jaký výchovný vliv má prostředí na osobnost člověka dokazují i různé studie, které zaznamenaly, že pokud jedinec vyrůstal v závadovém prostředí, později se u něho často objevovaly různé poruchy chování. Závadové prostředí však není vždy zaručeně předpokladem pro rozvoj deviantního chování a záleží zejména na individuální charakteristice každého jedince. Prostředí, které tedy u jednoho může vyvolat vznik určité poruchy chování, nemusí u druhého vyvolat žádnou poruchu, a naopak ho takové prostředí může posílit. O vězeňském prostředí však obecně můžeme hovořit jako o závadovém prostředí, které negativně ovlivňuje chování jedince.

Kraus popisuje tři vlivy prostředí, které mohou jednání člověka buď podpořit, nebo být překážkou (např. velký hlučný prostor). Dále ho mohou přímo formovat pomocí

¹⁷ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 68-69.

účelového prostoru. Za třetí ho pak mohou motivovat, tedy anticipačně vyvolávat určité jednání.¹⁸

Prostředí má při výchově člověka dle Krause a Poláčkové dvě funkce:

1. Situační – funkce prostředí, která tvoří jen jakési pozadí/kulisu výchovy. Je to prostředí, ve kterém se výchova pouze odehrává, přestože může vytvářet podmínky, které jsou v souladu, nebo naopak v rozporu s výchovnými cíli. Prostředí může být také neutrální, tedy není ani pozitivní, ani negativní.
2. Výchovná – tato funkce vychází z předpokladu, že prostředí netvoří pouhou kulisu výchovy, ale přímo ovlivňuje chování jednotlivce a podílí se na rozvoji osobnosti. Byl rovněž prokázán vztah mezi zlepšováním podmínek prostředí a zlepšováním výkonu aktérů v prostředí.¹⁹

Právě této výchovné nebo také formovací funkce výchovy se dá v českých věznicích využít ku prospěchu celé společnosti. Prostředí totiž můžeme přizpůsobovat výchovným cílům a aktivně ho měnit. Dle Knotové mohou „pedagogové výchovnými aktivitami upravovat vliv prostředí a ovlivňovat jeho působení směrem k jednotlivci a sociálním skupinám.“²⁰ Takové změny prostředí, které vychovatel vytváří za účelem ovlivňování aktérů výchovy, nazýváme pedagogizace prostředí. Jedná se o jednu z metod sociální pedagogiky, která má za cíl pomocí změny prostředí (např. doplnění místnosti rostlinami, společné sezení u kulatého stolu) dosáhnout pozitivní změny chování u vychovávaných. Prostředí by měl vychovatel měnit v souladu s výchovnými cíli individuálně, dle potřeb skupiny či jednotlivce. Právě vytváření pozitivního prostředí za účelem změny chování u odsouzených je důležitou součástí nápravy odsouzených a je důkladněji popsáno v dalších kapitolách.

¹⁸ KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. 1. vyd. Praha: Portál, 2008. s. 74-75.

¹⁹ KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. s. 107.

²⁰ PŘADKA, Milan, KNOTOVÁ, Dana a FALTÝSKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. s. 25.

2 Vězeňství v České republice

Věznice jsou neodmyslitelným nástrojem k udržování veřejného pořádku. Vokoun definuje věznici jako „označení pro místo, kde se vykonává vazba nebo trest odnětí svobody.“²¹ Historie tohoto nezastupitelného nástroje sahá hluboko do naší historie, kde měly věznice nejrůznější podobu. Bohužel byly v minulosti věznice známé zejména pro své nevyhovující podmínky k životu vězněných osob, kruté zacházení, mučení, popravování a dále také věznění nevinných osob. Věznice jsou neodmyslitelným nástrojem trestání i v dnešní moderní době. Avšak oproti kupříkladu středověkým věznicím prošly dnešní české věznice značným vývojem, a to především v oblasti zacházení s vězněnými osobami a samotného prostředí věznice, kde můžeme pozorovat změnu, trůfám si tvrdit, k lepšímu. Přesto je uvěznění osob spojeno s velkým zásahem do lidských práv a svobod, zejména s přihlédnutím k dnešní téměř neomezené svobodě pohybu a celkově k často vyzdvihovaným právům jedinců.

2.1 Legislativa

Listina základních lidských práv a svobod jako základní pramen českého práva hovoří o základních právech jako o nezadatelných, nezczizitelných, nepromlčitelných a nezrušitelných, z toho vyplývá, že o ně nikdy nemůžeme přijít. I tato Listina však pamatuje na výjimky, které se týkají právě vězeňství. Důležité je zmínit čl. 8 Listiny základních práv a svobod, kde je uvedeno, že zbavit svobody lze jen v zákonných případech a zadržaná osoba musí být seznámena s důvody zadržetí. Dále tento článek řeší rovněž umístění osob do vazby nebo do ústavní zdravotnické péče, kdy toto lze opět jen z důvodů stanovených zákonem. Svobodu pohybu a pobytu, kterých se uvěznění osob bezprostředně dotýká, řeší článek 14 rovněž Listiny základních lidských práv a svobod, kde je stanoveno, že tato svoboda může být omezena pouze, je-li to nutné pro bezpečnost státu, ochranu zdraví a práv a svobod druhých nebo třeba také z důvodu udržení veřejného pořádku.²²

²¹ MADAR, Zdeněk a kolektiv. *Slovník českého práva*. 3. vyd. Praha: Linde, 2002. s 1659.

²² *Zákony pro lidi: Usnesení č. 2/1993 Sb.* [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2020 [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Omezování svobody pohybu a pobytu, jakožto závažný zásah do lidských práv a svobod, je tedy jednoznačně vymezeno zákonem a přísně hlídáno jeho dodržování. Před samotným nástupem odsouzeného k vykonání uloženého trestu odnětí svobody probíhá trestní řízení, ve kterém orgány činné v trestním řízení (dále jen OČTŘ) postupují jen v souladu se zásadou zákonnosti, jakožto nejdůležitější zásadou trestního řízení, která říká, že OČTŘ jsou povinny postupovat jen v souladu s právními předpisy. V rozporu s touto zásadou nesmí být veškeré procesní úkony, včetně např. získávání důkazů, kde je podmínkou, že důkaz předvedený před soudem musí být získán pouze zákonnými postupy, jinak je neplatný. Legislativně upravuje postupy orgánů činných v trestním řízení zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, který určuje nejenom všechny zásady trestního řízení, ale také například vymezuje obhajobu, určuje, kdo se stává obviněným a poškozeným nebo třeba také důvody vzetí obviněného do vazby. Trestní řád dále stanovuje u jednotlivých druhů trestů způsob vykonání, včetně možnosti odkladu, přerušení či upuštění od trestu.

Druhy trestů stanovuje další velice důležitý pramen českého práva, kterým je zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ten dále stanovuje například působnosti právních norem, určuje podmínky trestnosti trestného činu včetně okolností vylučujících protiprávnost. V neposlední řadě se zabývá také základy odpovědnosti za trestné činy. V České republice existuje momentálně 12 druhů trestů, kterými jsou dle § 52 trestního zákoníku dostupného z webu zakonyprolidi.cz:

- „odnětí svobody;
- domácí vězení;
- obecně prospěšné práce;
- propadnutí majetku;
- peněžitý trest;
- propadnutí věci;
- zákaz činnosti;
- zákaz pobytu;
- zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce;
- ztráta čestných titulů nebo vyznamenání;

- ztráta vojenské hodnosti;
- vyhoštění.“²³

Pro účely této diplomové práce nás zajímá zejména trest odnětí svobody, což je trest, kterým soud nařídí odsouzené osobě nástup do vězení. Odsouzeným je dle Madary a kolektivu autorů „ten, proti němuž směřuje již pravomocný rozsudek, uznávající jej vinným pro trestný čin nebo přečin.“²⁴ Samotný výkon trestu odnětí svobody nám upravuje již konkrétní zákon, kterým je zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody. Tento pro tuto diplomovou práci stěžejní zákon upravuje organizační strukturu, orgány zajišťující výkon trestu odnětí svobody, druhy věznic a podmínky přijímání, zařazování a přerazování odsouzených do věznic. Důležitou částí tohoto zákona je Hlava II, která stanovuje práva a povinnosti odsouzených, konkrétně zde nalezneme podmínky pro přijetí korespondence, telefonování, přijetí balíčku či přijetí návštěvy. Dále tato část zákona stanovuje například práva na poskytování duchovních služeb, uspokojování kulturních potřeb či právo užívat zdravotní služby ve věznici. Mezi povinnosti odsouzených stanovené tímto zákonem řadíme především povinnost dodržovat řád věznice, stanovený pořádek a pokyny zaměstnanců věznice, včetně povinnosti pracovat a hradit náklady spojené s výkonem trestu odnětí svobody.

Dalším významným legislativním dokumentem jsou Evropská vězeňská pravidla vydaná výborem ministrů Rady Evropy a určená pro členské státy Rady Evropy. Dokument určuje zejména základní principy zacházení s vězněnými osobami s přihlédnutím na zachování základních lidských práv a důstojnosti. Pro tematiku sociální pedagogiky vidím v této první části dokumentu důležité body 5. a 6.

5. „Život ve vězení se musí co možná nejvíce přibližovat pozitivním aspektům života na svobodě.
6. Výkon trestu bude zajišťován tak, aby umožnil osobám zbaveným svobody jejich opětovné začlenění do svobodné společnosti.“²⁵

²³ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. Zakonyprolidi.cz [online]. AION CS, s.r.o. 2010-2020 [cit. 2020-05-03]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

²⁴ MADAR, Zdeněk a kol. *Právní slovník A-O*. 2. vydání. Praha: Panorama, 1988. s. 620.

²⁵ *Evropská vězeňská pravidla*. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006. Vězeňská služba ČR, 2006. s. 5.

V těchto dvou bodech vidím právě současný koncept Vězeňské služby v projektu „Otevřená věznice“, který je v oblasti uplatnění sociální pedagogiky ve věznici velice důležitý, a kterému bude věnováno více pozornosti v dalších kapitolách. V dalších částech dokumentu najdeme pravidla pro příjem vězňů a dále jejich ubytování, hygienické podmínky, stravování, styk s vnějším světem, zaměstnávání či vzdělávání a rekreační činnosti. Dále řeší například řízení věznice, výběr zaměstnanců či použití zbraně a donucovacích prostředků. V poslední části je věnována pozornost odsouzeným vězňům a režimu, který je rovněž pro tuto práci důležitý, a který by měl zahrnovat dle Evropských vězeňských pravidel:

- „práci;
- vzdělávání;
- další činnosti;
- přípravu na propuštění.“²⁶

2.2 Charakteristika českého vězeňství

V kapitole Legislativa byly popsány základní legislativní dokumenty, které provázejí české vězeňství. Následující kapitola slouží k charakteristice českého vězeňství, jako takového. Věznice jsou státními institucemi spadajícími pod resort Ministerstva spravedlnosti.

Bezpečnostním sborem zajišťujícím chod a pořádek ve věznicích je Vězeňská služba České republiky, ta rovněž spadá pod Ministerstvo spravedlnosti. Vězeňskou službu ČR upravuje zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážní České republiky, který zahrnuje zejména oprávnění a povinnosti příslušníků VS ČR. V čele Vězeňské služby ČR je generální ředitel, kterého jmenuje ministr spravedlnosti. U tohoto bezpečnostního sboru pracuje momentálně přes 12 tisíc zaměstnanců ve služebním i pracovním poměru. Mezi úlohy Vězeňské služby ČR nepatří pouze střežení vězněných osob ve věznicích pro výkon trestu odnětí svobody a výkon vazby, ale například také střežení justičních prostor a objektů Ministerstva spravedlnosti.

V České republice se momentálně (k 1. 8. 2020) nachází celkem 35 věznic, z toho 10 vazebních věznic (včetně dvou ústavů pro výkon zabezpečovací detence)

²⁶ *Evropská vězeňská pravidla*. Příloha časopisu *České vězeňství* č. 1/2006. Vězeňská služba ČR, 2006. s. 32.

a 25 věznic pro výkon trestu odnětí svobody. Vězeňská služba České republiky disponuje také Akademií VS ČR, která připravuje nové příslušníky pro výkon služby ve věznicích, a dále Středním odborným učilištěm VS ČR, které vzdělává odsouzené osoby, o tom více v dalších kapitolách. Poslední neméně důležitou organizační jednotkou Vězeňské služby je Generální ředitelství VS ČR.

V České republice se věznice po dlouhou dobu dělily na věznice s dohledem, dozorem, ostrahou a zvýšenou ostrahou. Od 1. 10. 2017 však proběhla změna vnější diferenciaci českých věznic, která zredukovala rozdělení věznic na věznice:

- s ostrahou;
- se zvýšenou ostrahou.

Po změně diferenciaci však bylo potřeba zachovat i mírnější věznice pro méně závažné trestné činy, a tak došlo se zrušením věznic s dohledem a dozorem zároveň k rozdělení věznic s ostrahou na oddělení s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení. Oddělení je odsouzeným přiřazováno na základě rizika, které vězeň představuje pro sebe, ale i své okolí. Dle stránek Vězeňské služby České republiky „jsou odsouzení umístováni do oddělení podle míry vnějšího a vnitřního rizika. Vnější riziko vyjadřuje míru nebezpečnosti odsouzeného pro společnost, zejména s ohledem na trestnou činnost, za kterou mu byl uložen trest, délku trestu a formu zavinění a s přihlédnutím k tomu, zda již byl ve výkonu trestu. Vnitřní riziko vyjadřuje míru rizika ohrožení bezpečnosti během výkonu trestu s ohledem na individuální charakteristiku odsouzeného, v níž se zohledňují především povaha jeho trestné činnosti, nevykonaná ochranná opatření, průběh předchozích výkonů trestu a hrozba útěku.“²⁷

Zpravidla se umístování odsouzených na jednotlivá oddělení řídí především výší uloženého trestu a konkrétní trestnou činností. Do nízkého stupně zabezpečení jsou tak umístováni vězni zejména pro nedbalostní trestné činy, do středního s trestem odnětí svobody nepřevyšujícím 3 roky a do vysokého stupně zabezpečení je zařazen vězeň, který nesplňuje podmínky pro nízký a střední stupeň. Do věznice

²⁷ Generální ředitelství Vězeňské služby ČR: *Změna vnější diferenciaci*. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-08-01]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informaci-servis/kalendar-akci/zmena-vnejsi-diferenciaci/>

se zvýšenou ostrahou se umísťují odsouzení za závažnou trestnou činnost s trestem vyšším osmi let, s výjimečným trestem či se v minulosti pokusili uprchnout.

Po vynesení pravomocného rozsudku soudem rozhodne Generální ředitelství VS ČR o umístění odsouzeného do konkrétní věznice. Výběr určité věznice se řídí řadou rozhodujících faktorů, zejména dle potřebného stupně zabezpečení, programu zacházení vhodného pro odsouzeného a v neposlední řadě se rovněž nahlíží na vzdálenost k příbuzným odsouzeného. O zařazení na konkrétní oddělení rozhoduje ředitel věznice na základě doporučení komise věznice, která přihlíží na již zmíněné aspekty.

Zajímavostí jsou rovněž rozlišené oddělení ba i celé věznice dle charakteru vězňených osob. V České republice tak najdeme ženské věznice, oddělení pro mladistvé, matky s dětmi či drogově závislé.

2.3 Rozlišení výkonu trestu odnětí svobody a výkonu vazby

Závěrečná práce se zabývá uplatněním sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody, proto považuji za vhodné v této kapitole popsat výkon trestu odnětí svobody v porovnání s výkonem vazby.

Trest odnětí svobody uložený pravomocně soudem za spáchaný trestný čin vykonávají odsouzení vězni ve věznicích k tomu určených. Už v kapitole Charakteristika českého vězeňství bylo popsáno, že tyto věznice dále dělíme na typ s ostrahou, které disponují odděleními s nízkým, středním a vysokým stupněm zabezpečení a dále typ se zvýšenou ostrahou. To je prvotní rozdíl oproti výkonu vazby, kdy vazební věznice jsou uzpůsobeny na příjem osob obviněných z různých trestných činů, takže obvykle mají charakter věznic s ostrahou se středním a vysokým stupněm zabezpečení. Na obviněné ve výkonu vazby se po celou dobu jejich pobytu až do odsouzení musí hledět jako na nevinné, dle zásady presumpce nevinny. To se promítá ve volnějším režimu, ve kterém mají obvinění možnost například volně procházet svým podlažím, navštěvovat jiné obviněné, účastnit se aktivit na kulturních místnostech, využívat posilovny a další. Naproti tomu ve výkonu trestu odnětí svobody se režim řídí dle stupně zabezpečení, takže jsou zde zastoupeny jak ty nejvíce uvolněné režimy, kde mají odsouzení volnost pohybu v areálu věznice a často i mimo ni, ale naopak i ty nejpřísnější, ve kterých jsou odsouzení uzamčeni na svých celách a vychází jen v určitých případech.

Výkon vazby slouží k zajištění obviněného pro účely trestního řízení. Obvinění ve výkonu vazby mají možnost se připravovat na obhajobu, mají zákonný nárok na návštěvu advokáta a jsou eskortováni k soudnímu líčení. Oproti výkonu trestu, a zde vidím zásadní rozdíl v uplatnění sociální pedagogiky, se jejich aktivity zaměřují pouze na trávení volného času a celkové zpříjemnění pobytu ve věznici. Obvinění nesmějí být do žádných aktivit nuceni, ale mohou si vybrat, zda svůj volný čas budou trávit kurzem vyšívání, sportovními aktivitami či četbou literatury. Žádná z aktivit však přímo neslouží k nápravě či převýchově vězňených osob, ale pouze k již zmíněnému smysluplnému trávení volného času.

Naproti tomu ve výkonu trestu mají odsouzení svůj určený tzv. program zacházení, kde mají dané aktivity směřující k nápravě a převýchově vězňených osob. Výkon trestu se tedy zaměřuje nikoliv pouze na vykonání uloženého trestu, ale především na následnou převýchovu, nastolení zdravého životního stylu a zejména na snížení recidivy. Zde je místo pro sociální pedagogiku, která jak je vidno ve výkonu vazby nemá takové uplatnění, jako je tomu ve výkonu trestu, ale o tom v dalších kapitolách.

2.4 Chod věznice pro výkon trestu odnětí svobody

Pravomocným rozsudkem začíná pro odsouzené koloběh navazujících událostí. Následně bude popsán proces od samotného nástupu odsouzeného do výkonu trestu až po jeho propuštění na svobodu. Součástí kapitoly je také popis sociálně- pedagogických činností, kterým však bude věnována pozornost spíše v dalších kapitolách práce.

Nástup do výkonu trestu odnětí svobody

Po uložení trestu rozhodne Generální ředitelství VS ČR o zařazení odsouzeného do konkrétní věznice, pravidla zařazování byla popsána již v předchozí kapitole. Odsouzený je následně přemístěn k dalšímu výkonu trestu odnětí svobody do určité věznice eskortou z vazební věznice, nebo případně nastupuje do výkonu trestu sám z občanského života. Věznic s tzv. nástupním oddělením je v České republice pouze 11 a jsou rozvrženy tak, aby alespoň v každém kraji byla jedna. Po nástupu je nezbytné ověřit totožnost vězně a provést důkladnou osobní prohlídku, aby se zabránilo vniku nepovolených předmětů do prostorů věznice. U sebe nesmí mít odsouzený například mobilní telefon a další elektroniku, peníze v hotovosti,

potraviny podléhající zkáze a dále samozřejmě zbraně, střelivo, narkotika a další. Odsouzeným jsou naopak ponechány osobní hygienické pomůcky, spodní prádlo a trvanlivé potraviny včetně tabákových výrobků.

Poté odsouzený obdrží vězeňský oděv, lůžkoviny a základní hygienické pomůcky a je následně odveden do cely tzv. nástupního oddělení. Toto oddělení slouží k dočasnému umístění vězňů předtím, než proběhne jejich zařazení na konkrétní oddělení dle stupně zabezpečení. Pro zařazení zasedne tzv. umísťovací komise věznice složená z vedoucího oddělení výkonu trestu, speciálního pedagoga, psychologa a pracovníka prevence. Ti vyhodnocují vnější a vnitřní rizika odsouzeného a stanoví vhodné oddělení, které následně schvaluje ředitel věznice. Předtím absolvuje odsouzený rozhovory s těmito odbornými zaměstnanci věznice, kteří na jejich základě shromažďují informace důležité pro zařazení odsouzeného na konkrétní oddělení. Důležitý je v tomto případě také posudek vězeňského lékaře, který každého nově nastupujícího vězně vyšetří a určí např. sníženou tělesnou hmotnost, která je důvodem k zvláštnímu výběru vhodných spoluvězňů na cele a speciálnímu jídelníčku. Přidělení ke spoluvězňům na konkrétní celu rovněž podléhá pravidlům, je např. zakázáno mísit prvotrestané a vícetrestané, mladistvé s dospělými, závažné trestné činy s těmi lehčími či muže se ženami. Přihlíží se také k požadavkům vězně např. na nekuřáckou celu.

Samotný výkon trestu odnětí svobody

Po zařazení na vhodné oddělení je odsouzený přemístěn na svou celu a začíná pro něho již zvláštní vězeňský režim. Režim se řídí dle časového rozvrhu dne a pracovního zařazení odsouzeného, ty se však v jednotlivých věznicích liší.

Odsouzeným totiž vzniká ze zákona o výkonu trestu odnětí svobody povinnost pracovat, což veřejnost často netuší a Vězeňské službě ČR je tak velice často vytýkáno, že odsouzení nemusí pracovat. Povinnost pracovat se vztahuje na všechny odsouzené vězně (obvinění naopak nesmějí být nuceni pracovat), kteří jsou lékařem uznáni jako pracovně schopní a práce je jim přidělena. Práce ve věznici může probíhat buď přímo v areálu věznice formou zajištění chodu věznice (úklid, vaření, údržba), či na pracovišti ve věznici, kde odsouzení vyrábějí různé předměty, ale často také probíhá mimo areál věznice u smluvené externí firmy. Odsouzení rovněž mohou pracovat ve směnném režimu, dle toho je také

přizpůsoben rozvrh dne. Pro představu přikládám časový rozvrh dne odsouzených ve výkonu trestu odnětí svobody zařazených na práci v areálu věznice dle Vnitřního řádu věznice Hradec Králové.

- „5:15 – budíček;
- 5:15-5:25 – osobní hygiena;
- 5:30-5:50 – snídaně;
- 6:00 – početní prověrka;
- 6:10-7:00 – úklid ubytoven;
- 7:00-11:00 – práce pro věznicí, aktivity programu zacházení;
- 11:15-11:45 – oběd;
- 12:00-15:00 – práce pro věznicí;
- 15:30-16:30 – aktivity programu zacházení;
- 17:00-17:30 – večeře;
- 17:30-17:55 – osobní volno;
- 18:00 – prověrka početního stavu;
- 18:10-20:00 – osobní volno;
- 20:00-20:30 – úklid ubytoven;
- 20:30-21:00 – osobní hygiena;
- 21:15 – večerka.“²⁸

V časovém rozvrhu dne si můžeme povšimnout aktivit programu zacházení, ty jsou pro účely této seminární práce klíčové, protože právě v nich využíváme pedagogických metod k nápravě vězněných osob, ale o tom více v kapitole Terapie v českém vězeňství.

Propuštění z výkonu trestu odnětí svobody

Uplynutím doby trestu nastává propuštění odsouzených na svobodu. Řádným plněním programu zacházení získají odsouzení možnost propuštění v polovině svého trestu, což ve velké míře využívají. Odsouzení jsou ze zákona propuštěni po uplynutí trestu, přestože v mnoha případech nedošlo k jejich nápravě a je více

²⁸ *Vnitřní řád pro odsouzené Vazební věznice Hradec Králové*, Vězeňská služba České republiky, 2007, s. 42.

než pravděpodobné, že budou v trestné činnosti pokračovat. To je bohužel problémem nejenom českých věznic, ale celosvětově.

Minimálně 3 měsíce před propuštěním jsou odsouzení zařazeni na tzv. výstupní oddělení, které je připravuje na život po propuštění. Součástí je zprostředkování kontaktů na pomáhající pracovníky mimo věznice, hledání zaměstnání i ubytování po propuštění a další. Tato fáze je rovněž velice důležitou částí výkonu trestu odsouzených vzhledem k tomu, že věznice jsou prostředím, které odnímá odsouzeným kontakt se světem mimo věznici, uvězněním přichází o svá zaměstnání i ubytování a především pro odsouzené s vyšší délkou trestu může být návrat do společnosti komplikovaný. Tato fáze zvyšuje pravděpodobnost rychlé a úspěšné adaptace propuštěného na životní podmínky mimo věznici.

3 Terapie v českém vězeňství

Předchozí kapitoly nám ukázaly fungování vězeňství v České republice. Znalost českého vězeňství je důležitá proto, abychom mohli plynule navázat již samotným působením sociální pedagogiky v prostředí věznic. Nástupem odsouzeného do výkonu trestu začíná jakýsi proces jeho přípravy na propuštění, směřující k úspěšnému návratu na svobodu a zároveň k reintegraci do společnosti. Zde přichází na řadu sociální pedagogika. Ta nejenom, že se ve velké míře věnuje prevenci před sociálně patologickým chováním, ale rovněž řeší již vzniklé deviantní chování a pomocí terapie se snaží dosáhnout pozitivních změn u osobnosti či zmírnit důsledky deviantního jednání.

V praxi probíhá terapie ve věznicích různými způsoby. Jednotlivé terapie směřující k nápravě odsouzených probíhají buď individuálně, dle charakteru odsouzeného, nebo skupinově s využitím skupinové dynamiky a interakcí. Ve velké míře je využíváno pedagogických, psychologických a dalších metod, jako např. práce se skupinou, rozhovor, apod. Z toho vyplývá potřeba speciálně vzdělaných a vyškolených zaměstnanců věznice, kteří ke své práci přistupují odpovědně a profesionálně. Kromě vzdělání se klade důraz také na osobnostní předpoklady pro práci s tak specifickou skupinou, jakou jsou právě odsouzení.

Výchova, terapie a vzdělávání odsouzených zahrnují několik různých činností. Následující podkapitoly již popisují konkrétní možnosti sociálně-pedagogického výchovného působení na odsouzené ve věznici.

3.1 Program zacházení

Program zacházení je dle vnitřního řádu věznice Hradec Králové „výchovný prostředek, jehož základem je vedení odsouzených k přijetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a naplňování účelu trestu.“²⁹ Program zacházení spravuje v každé věznici speciální pedagog, který zároveň připravuje seznam aktivit s odsouzenými. Je tedy klíčovou osobností věznice ze sociálně-pedagogického hlediska. Speciální pedagog ve věznici je zároveň ideální pozice pro absolventa

²⁹ *Vnitřní řád pro odsouzené Vazební věznice Hradec Králové*, Vězeňská služba České republiky, 2007, s. 17.

oboru Sociální pedagogika, protože právě na této pozici má nejvíce možností, jak na odsouzené působit.

Odsouzení jsou povinni plnit stanovený program zacházení a jsou tedy zároveň pravidelně hodnoceni vychovatelem za jeho plnění, načež může být odsouzený na základě tohoto hodnocení odměněn, či naopak potrestán. Tuto povinnost ukládá odsouzeným zákon o výkonu trestu odnětí svobody se záměrem splnění účelu trestu. Účelem trestu totiž již zdaleka není pouhá separace deviantních osob ze společnosti, jako tomu bylo v minulosti, ale právě samotné napravení a převýchova odsouzených, za účelem resocializace a snížení recidivy s akcentem na vedení řádného společenského života. Z toho důvodu řadíme mezi významné aktivity programu zacházení například práci ve věznici za účelem zisku pracovních návyků a dále různé výchovné a vzdělávací aktivity směřující k nápravě odsouzených, zisku žádoucích životních návyků a rozšíření vzdělání odsouzených.

Ve věznicích rozlišujeme celkem 4 typy programu zacházení dle vyhlášky č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody:

1. Program minimálního zacházení – určen pro odsouzené vykazující nízká kriminogenní rizika, důraz je kladen na pracovní a zájmové aktivity. Charakteristický spíše menší mírou odborné intervence.
2. Program standardního zacházení – určen pro odsouzené vykazující střední a vysoká kriminogenní rizika, důraz je kladen na pracovní a vzdělávací aktivity. Charakterizován střední mírou odborné intervence.
3. Program speciálního zacházení – určen pro odsouzené vykazující vysoká a velmi vysoká kriminogenní rizika, důraz je kladen na speciálně výchovné a vzdělávací aktivity. Charakterizován větší mírou odborné intervence.
4. Program výstupního zacházení – pro odsouzené, které je vzhledem k délce trestu či potřebě pomoci při vytváření příznivých podmínek na soběstačný způsob života v souladu se zákonem, nutno připravit na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Kladen důraz na speciálně výchovné aktivity, sociálně právní poradenství před propuštěním z VTOS

a tzv. extramurální aktivity – opuštění věznice v doprovodu zaměstnance či za účelem návštěvy příbuzných.³⁰

Dle programu zacházení existuje celkem 5 typů aktivit pro odsouzené, které plní v rámci svého určeného typu programu zacházení:

1. Pracovní aktivity – pracovní aktivity jsou využívány zejména za účelem zisku a upevnění pracovních návyků odsouzených, zajištění chodu věznice a v neposlední řadě také pro zajištění úhrady nákladů spojených s pobytem ve věznici.
2. Vzdělávací aktivity – určené pro vzdělávání odsouzených za účelem zisku nových znalostí a vědomostí.
3. Speciálně výchovné aktivity – aktivity vytvořené za účelem výchovy a převýchovy odsouzených.
4. Zájmové aktivity – zájmové aktivity slouží především k vyplnění volného času odsouzených, pobavení či utvoření nové záliby, ve které by mohli odsouzení pokračovat i po propuštění.
5. Oblast utváření vnějších vztahů – poslední, ale velice důležitou aktivitou odsouzených je utváření vnějších vztahů. V rámci této aktivity se prohlubuje vztah k rodině, je zprostředkován kontakt s příbuznými či známými prostřednictvím návštěv, telefonátů či korespondence. V rámci této aktivity je při splnění zákonných podmínek udělována také možnost opustit věznici právě v souvislosti s návštěvou rodiny.

V následujících kapitolách budou jednotlivé aktivity s odsouzenými konkrétně popsány a představeny.

3.2 Pracovní aktivity

Zaměstnávání odsouzených osob ve výkonu trestu odnětí svobody je jednou z priorit českého vězeňství. Odsouzení, jsou dle zákona č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody povinni pracovat, mohou však být uznáni zdravotně neschopnými pro práci ve věznici, v tom případě jejich povinnost pracovat zaniká.

³⁰Zákony pro lidi: Vyhláška č. 345/1999 Sb. [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2020 [cit. 2020-09-02]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>

Odsouzení jsou zařazeni na pracovní aktivitu buď v rámci areálu věznice, nebo mohou vykonávat práci mimo objekt věznice. V rámci věznice se odsouzení podílejí nejčastěji na zajištění chodu věznice, s tím je spojen úklid a údržba prostor věznice, příprava a rozvoz stravy a další činnosti. Dalšími možnostmi zaměstnávání odsouzených uvnitř věznice jsou vlastní dílny, ty se specializují na kovovýrobu a dřevovýrobu. V těchto dílnách pracují převážně odsouzení muži. Existují však také dílny pro ženy zabývající se například šitím a vyráběním textilních výrobků či plyšových hraček, v dnešním roce také výrobou roušek. Výrobky odsouzených se mohou využívat pro potřeby českých věznic, ale prodávají se také koncovým zákazníkům. V roce 2011 byl vytvořen unikátní e-shop sloužící k prodeji produktů vyrobených odsouzenými v českých věznicích na adrese www.arestshop.cz.

Obr. 1. Příklad zaměstnávání odsouzených dle www.vscr.cz.³¹

Odsouzení mohou ve výkonu trestu odnětí svobody dále pracovat i pro cizí subjekty. Práce může být vykonávána buď v areálu věznice, nebo v prostorách dané firmy. Uvnitř věznice se obvykle jedná o kompletaci či lehké opracování zboží nebo výrobu produktů, u kterých není zapotřebí většího množství speciálních zařízení.

³¹ Generální ředitelství Vězeňské služby ČR: *Fotogalerie zaměstnávání*. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/zamestnavani-veznu/fotogalerie-zamestnavani/>

Odsouzení ale také mohou docházet přímo do areálu konkrétní firmy, kde pracují stejně jako ostatní zaměstnanci.

Vězeňská služba ČR se snaží dlouhodobě o propagaci možností zaměstnávání odsouzených u soukromých firem, zájem je však stále velice malý oproti potřebě Vězeňské služby České republiky. Zaměstnávání odsouzených je každopádně finančně výhodné pro dané subjekty, je tedy obtížné s jistotou říci, jaké jsou pro firmy překážky v zaměstnávání vězňů. Odměna odsouzeným za práci se v letošním roce sice zvyšovala, stále se však nejedná ani o 100 % minimální mzdy.

Pro I. skupinu odsouzených, kde není třeba žádné kvalifikace, je odměna stanovena na 50 % minimální mzdy za měsíc, tedy na cca 7 300 Kč.

V II. skupině je již vyžadováno alespoň vyučení či dlouhodobé zapracování, odměna tedy činí 70 % minimální mzdy, tedy 10 220 Kč.

III. skupina vyžaduje již speciální vzdělání či kvalifikaci, odměna tedy činí 95 % minimální mzdy, tedy 13 870 Kč.

Dle informací získaných na exkurzi ve věznici je rovněž problémem i nezájem odsouzených osob pracovat u soukromých firem. Odsouzení sice mají povinnost pracovat, ale jedná se spíše o zajištění chodu věznice, se zaměstnáním u firmy musí vězni souhlasit, což bývá problém.

Pro představu přikládám počty zaměstnaných vězňů ze stránek vscr.cz, poslední údaj k 31. 12. 2019. Celková zaměstnanost k tomuto dni byla 58,65 %, tedy 8 618 odsouzených z celkového počtu 19 717. Celkem 1 605 odsouzených pracovalo pro cizí subjekt.³²

Zaměstnávání odsouzených je, jak už bylo řečeno, prioritou Vězeňské služby České republiky. Důvodů, proč je tomu tak, je hned několik. V prvé řadě se jedná o zajištění chodu věznice, a to prostřednictvím již zmíněných provozních prací v areálu věznice. Důležitá je rovněž finanční stránka zaměstnávání odsouzených. Odsouzení se za odměnu, která je menší, než minimální mzda, podílejí na pracích,

³² *Generální ředitelství Vězeňské služby ČR: Aktuální počty zaměstnaných vězňů.* [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/aktualni-pocty-zamestnanych-veznu/>

kteře by jinak museli vykonávat plně placení zaměstnanci. Zároveň odsouzení získávají příjem, ze kterého hradí náklady na pobyt ve vězení a zbylé peníze jsou jim uloženy. Odsouzeným tak nevzniká dluh vůči státu za pobyt ve věznicí. Rovněž se z příjmu odsouzených hradí způsobené škody a jiné náhrady včetně například výživného, což dává odsouzeným možnost snižovat své finanční závazky.

Dalším důvodem je naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody a plnění programu zacházení. U některých odsouzených je třeba vybudovat pracovní návyky, které před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody neměli, a u mnohých z nich to přispělo k páchání trestné činnosti. U dalších odsouzených je třeba tyto návyky upevňovat, aby nedošlo k jejich ztrátě, která by po propuštění na svobodu mohla mít za následek opětovné páchání trestné činnosti, což je nežádoucí. Cílem je tedy získání návyků odsouzených na pravidelný pracovní režim nejenom ve věznicí, ale také na svobodě. Zařazení propuštěného vězně do pracovního procesu na svobodě je jedním z nejvýznamnějších prostředků k jeho úspěšné resocializaci. Z hlediska sociální pedagogiky je utváření pracovních návyků u odsouzených klíčovou metodou nápravy. V případě zařazení odsouzených na práci mimo areál věznic se rovněž zmírňuje sociální izolace odsouzených, čímž se naplňuje příprava na propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. V neposlední řadě mohou odsouzení získat zkušenosti z praxe v určitém oboru, které jim mohou pomoci při uplatnění na trhu práce a zisku příjmu po propuštění z VTOS. Následující tabulka č. 1 ukazuje přehled zaměstnanosti vězňů před nástupem do výkonu trestu odnětí svobody.

Tab. 1. Přehled zaměstnanosti mezi odsouzenými před nástupem do věznic dle Fischera.³³

Pracovní poměr	Prvověznění	Vícevěznění
Pracovní poměr před VTOS	32 %	13 %
Bez pracovního poměru	68 %	87 %

Dle Fischera a Škody dále „nezaměstnanost ústí v řadu sociálně patologických jevů, včetně delikvence a kriminality.“³⁴ Zisk pracovních návyků je tedy z pohledu

³³ FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciální praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 152.

³⁴ FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. s. 175.

sociální pedagogiky důležitou kompetencí, na kterou by se v procesu nápravy odsouzených nemělo zapomínat.

3.3 Vzdělávací aktivity

Vzdělávání odsouzených v průběhu výkonu trestu odnětí svobody je jednou z aktivit programu zacházení, má však i několik dalších podob. Slouží především k nabytí nových znalostí a dovedností, které by později mohly vězněné osoby využít po propuštění na svobodu. Na vzdělávání ve věznicích se klade také velký důraz z hlediska požadavků na zvyšování úrovně českého vězeňství a je také součástí důležitého dokumentu Koncepce vězeňství do roku 2025, který stanovuje 9 oblastí českého vězeňství (mezi nimi právě vzdělávání), kterým je potřeba věnovat zvýšenou pozornost. Vzdělávání odsouzených můžeme rozdělit na vzdělávání neformální a formální.

Neformální vzdělávání

Neformální vzdělávání probíhá ve věznicích, kam jsou odsouzení zařazeni, většinou formou plnění programu zacházení. V rámci věznice připravují obvykle speciální pedagogové, ale také vychovatelé či sociální pracovníci aktivity sloužící k edukaci odsouzených. Odsouzení mají zpravidla možnost naučit se cizí jazyk, práci s počítačem či získat znalosti o rybaření. Nabyté znalosti dávají odsouzeným lepší příležitost uplatnit se na trhu práce po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. Jsou také výborným prostředkem smysluplného trávení volného času odsouzených. V neposlední řadě odsouzení mohou objevit novou zájmovou aktivitu, kterou je možné po propuštění rozvíjet a smysluplně trávit svůj volný čas také na svobodě.

Příklad vzdělávacích aktivit odsouzených:

Kurz anglického či francouzského jazyka, výcvik dovedností v pravopise ČJ, právní minimum, kurz psaní na počítači, pravidla silničního provozu, klub přátel vědy a techniky, teorie rybaření, teorie a praxe chovu akvarijních ryb, teorie šachové hry, základy zahradnických prací, kroužek religionistiky, kroužek etikety, kroužek biologie či zeměpisu a další.

Formální vzdělávání

Odsouzení mají v průběhu výkonu trestu odnětí svobody možnost získat základní či středoškolské odborné vzdělání. V ojedinělých případech je odsouzeným rovněž umožněno vysokoškolské studium. Ředitel věznice může také povolit volný pohyb mimo věznici za účelem studia. Mladistvým odsouzeným musí být ze zákona umožněno dokončení povinné školní docházky.

Formální vzdělávání odsouzených ve věznici probíhá formou edukace na odloučených pracovištích Středního odborného učiliště VS ČR. Zájemci o vzdělání musí vyplnit přihlášku, získat zdravotní posudek a požádat o přemístění do věznice, kde probíhá výuka požadovaného oboru. Následuje studium odborných předmětů a praktická výuka. Studijní obor se zakončuje závěrečnou učňovskou zkouškou a úspěšný absolvent získá klasický výuční list.

ŠVS Heřmanice	26-51-E/01 Elektrotechnické a strojně montážní práce
ŠVS Pardubice	65-51-E/02 Práce ve stravování
ŠVS Plzeň	23-51-E/01 Strojírenské práce
ŠVS Rýnovice	23-56-H/01 Obráběč kovů
ŠVS Stráž pod Ralskem	23-56-H/01 Obráběč kovů
ŠVS Světlá nad Sázavou	31-59-E/02 Šití prádla 69-54-E/01 Provozní služby
ŠVS Valdice	23-56-H/01 Obráběč kovů
ŠVS Všehrady	65-51-E/02 Práce ve stravování 33-57-E/01 Dřevařská výroba 26-51-E/02 Elektrotechnické a strojně montážní práce
ŠVS Kuřim	65-51-E/02 Práce ve stravování

Obr. 2. Přehled nabízených oborů na Středním odborném učilišti VS ČR dle vs-cr.cz.³⁵

Nutno podotknout, že na výučním listu nesmí být patrné, že byl získán ve věznici z důvodu zamezení diskriminace na trhu práce.

Vězeňská služba ČR nabízí rovněž možnost absolvovat různé odborné kurzy, např. kurz zdravotnických znalostí, pánský kadeřník či kuchařské práce. Bohužel z celkového počtu přes 19 tisíc odsouzených má o tyto kurzy a vzdělávání zájem pouze okolo 900 vězňů osob.

³⁵ Střední odborné učiliště Vězeňská služba ČR: Základní informace. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/o-nas/zakladni-informace/>

Odsouzení mají tedy možnost během pobytu ve vězení získat střední odborné vzdělání v jedné z nabízených oblastí a zvýšit tak šanci při hledání zaměstnání po propuštění z věznice. Rovněž tím získají možnost pokračovat ve vzdělání například na střední škole zakončené maturitní zkouškou, či jen smysluplně trávit volný čas. Z hlediska sociální pedagogiky je vzdělávání odsouzených důležité ve všech zmíněných směrech. Nízké vzdělání a kvalifikace jsou častou příčinou nezaměstnanosti v České republice, která, jak již bylo zmíněno, může vést k delikventnímu jednání. Tabulka č. 2 ukazuje přehled vzdělanosti v českých věznicích.

Tab. 2. Přehled vzdělanosti vězeňské subkultury dle Fischera.³⁶

Dosažené vzdělání	Prvověznění	Vícevěznění
Nedokončená ZŠ nebo ZVLŠ	6 %	9 %
Základní vzdělání	39 %	64 %
Vyučen	43 %	24 %
- z toho zedník	70 %	71 %
Úplné střední vzdělání	11 %	3 %
Vysoká škola	1 %	0 %

3.4 Speciálně výchovné aktivity

Speciálně výchovné aktivity jsou velmi důležitou, avšak často opomíjenou složkou výkonu trestu odnětí svobody. Uvěznění je velmi náročnou životní situací, která přímo zatěžuje lidskou psychiku. Na známé škále životních událostí dle Holmese a Rahe se řadí pobyt ve vězení na 4 místo. Vězni se ve věznici často ocitnou vůbec poprvé a někdy i nečekaně bez možnosti rozloučení s blízkými. Tenzi zvyšuje izolace a omezená možnost pohybu nebo také nejistota ohledně toho, co se děje na svobodě (co prožívá rodina, kdo se stará o děti či domácí zvířata).

Uvěznění může u odsouzených vyvolat stresovou reakci. Dle Nývltové „jsme ve stresové situaci vystaveni vnějším a vnitřním stresorům (tj. nepříjemným podnětům, komplexním situacím, negativním myšlenkám a představám), které narušují naši obvyklou tělesnou a psychickou rovnováhu, uvádějí nás do stavu

³⁶ FISCHER, Slavomil. *Etopedie v peniterciální praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 151.

tělesné a psychické nepohody a mění naše tělesné a psychické procesy.“³⁷ Odsouzení mohou najednou změnit nepřiměřeně své chování a jednání v této krizové situaci. Zejména krátce po nástupu do výkonu vazby či trestu může u vězňených osob nastat tzv. mimořádný krizový stav, který lze dle Nařízení č. 25/2011 charakterizovat jako „situaci, kdy v agresi či masivním neklidu vězňená osoba ohrožuje své okolí, sebepoškozují se nebo vykazují známky sebevražedného jednání.“³⁸

V této fázi přichází na řadu psycholog věznice, který se právě pomocí speciálně výchovných aktivit, terapie či poradenství zaměřuje na stabilizaci psychického stavu, snížení nebezpečí prohlubování krize a zpracování zátěžové situace. Speciálně výchovné aktivity se však kromě intervence v krizových situacích zaměřují také na změny sociálně deviantního chování a jednání odsouzeného, což je vlastně hlavním účelem uloženého trestu odnětí svobody. Dle Fischera a Škody jsou tyto aktivity „zaměřeny na rozvoj mravních a morálních dovedností potřebných k ne-delikventnímu způsobu života.“³⁹ Speciálně výchovné aktivity mohou probíhat individuálně či za využití skupinové terapie. Zahrnují různé terapeutické a tréninkové aktivity, výcviky či pouhá poradenství. Nutno podotknout, že tyto aktivity jsou vedeny odbornými a proškolenými zaměstnanci věznice, zejména psychologem, speciálním pedagogem a sociálním pracovníkem. Zajisté i v této oblasti nalezne vystudovaný sociální pedagog své uplatnění. Ve speciálně výchovných aktivitách může aplikovat své znalosti z oboru především v oblasti terapie za současného využití sociálně pedagogických metod.

Příklad speciálně výchovných aktivit:

Skupinová psychoterapie závislostí, sociálně psychologický výcvik, psychohry, pastorační péče, psychohygiena, odborná intervence, rozvoj finanční gramotnosti a řešení dluhové problematiky, výcvikový program hledání pracovních příležitostí.

³⁷ NÝVLTOVÁ, Václava. *Psychopatologie pro speciální pedagogy*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. s. 47.

³⁸ Nařízení č. 25/2011 o krizových odděleních a zacházení s vězňenými osobami v krizi. ASPI. Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky, 2011.

³⁹ FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. s. 205.

Speciálně výchovné aktivity hrají v procesu nápravy vězňených osob jednu z nejdůležitějších rolí, přesto je jim vzhledem k nedostatku odborných zaměstnanců věnováno příliš málo pozornosti.

3.5 Zájmové aktivity

Volnočasové zájmové aktivity vězňených osob se ze všech zmíněných předchozích aktivit podílejí z hlediska sociálně pedagogického pravděpodobně nejméně na pozitivních změnách deviantního chování odsouzených. Mezi odsouzenými se však jedná o nejoblíbenější a nejčastěji žádané a využívané aktivity. Přesto můžeme na zájmových aktivitách odsouzených najít i nějaké pozitivní, i když nepřímé způsoby ovlivňování nežádoucího jednání odsouzených. V prvé řadě slouží zájmové aktivity především k vhodnému a smysluplnému trávení volného času odsouzených. Nedostatek podnětů a dlouhá chvíle může odsouzené ponoukat k nevhodným aktivitám a může vyvolat i stres. Aktivity dále rozvíjejí pozitivní vztahy mezi odsouzenými a přispívají k celkové pozitivní atmosféře ve vězeňské subkultuře. Fischer a Škoda dále uvádí další cíle zájmových aktivit: „udržení fyzického a duševního zdraví odsouzených, eliminace negativních důsledků prizonizace, prevence mimořádných událostí, regenerace pracovních sil, odreagování a změna emočního ladění odsouzených.“⁴⁰ V neposlední řadě je nutné také zmínit, že provozování vhodné aktivity ve věznicích může v odsouzeném vyvolat nový zájem, ve kterém by mohl pokračovat také po propuštění na svobodu. Smysluplné trávení volného času na svobodě můžeme považovat za prevenci dalšího deviantního jednání. Škoda a Fischer uvádějí, že „mezi sociální faktory, které jsou významné pro vznik kriminálního chování, patří otázka trávení volného času. V anamnézách delikventních jedinců můžeme v naprosté většině případů sledovat, že volný čas trávili nevhodně.“⁴¹ Z toho vyplývá, že je nutné pamatovat i na trávení volného času odsouzených po propuštění, takže představení smysluplných aktivit už ve věznicích je vhodným způsobem prevence dalšího deviantního chování.

⁴⁰ FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. s. 207.

⁴¹ FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. s. 175.

Příklad zájmových aktivit:

Chovatelský kroužek, akvaristický kroužek, elektronické šipky, kroužek kopané, hudební kroužek, šachový kroužek, modelářský kroužek, výtvarný kroužek, kroužek stolního tenisu, kondiční cvičení.

3.6 Utváření vnějších vztahů

Extramurální aktivity jsou ve výkonu trestu odnětí svobody důležitou oblastí práce s odsouzenými. Oblast utváření vnějších vztahů nebo také tzv. extramurální aktivity slouží zejména k vytvoření či udržení a posílení pozitivních vazeb s rodinou, blízkými či přáteli mimo věznici. Udržení vztahů s blízkými je mnohdy po uvěznění obtížné, u některých odsouzených bohužel následkem uvěznění dochází k rozpadu vztahu s rodinou. Následující tabulka č. 3 ukazuje přehled funkčního rodinného zázemí u odsouzených.

Tab. 3. Přehled funkčního zázemí u odsouzených dle Fischera.⁴²

Rodinné zázemí	Prvověznění	Vícevěznění
Funkční zázemí	61 %	21 %
Bez zázemí	39 %	79 %

Z tabulky vyplývá, že přes 60 % poprvé uvězněných odsouzených má funkční rodinné zázemí, na jehož udržení je potřeba během výkonu trestu usilovně pracovat. Dále je patrné, že s narůstající recidivou dochází ke ztrátě rodinných vazeb, které se velmi obtížně znovu obnovují, i to je však snahou především sociálních pracovníků. Kontakt s rodinou a blízkými je pro odsouzeného důležitý pro pocit lásky, pochopení i podporu. Odsouzení často potřebují mít jistotu, že na svobodě na ně čeká rodina, ke které se mohou vrátit a která jim po propuštění na svobodu pomůže s návratem do společnosti. Jedná se tedy i o velký motivační prvek odsouzených k řádnému chování ve věznici a snaze změnit dosavadní způsob života. Funkční rodinné zázemí je rovněž prevencí před dalším deviantním jednáním propuštěného. Naopak nefunkční rodina se uvádí jako hlavní faktor zvyšující pravděpodobnost vzniku kriminálního chování.

⁴² FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciální praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. s. 150.

K vytvoření a udržení vztahů mimo věznici se využívá korespondence, telefonování a návštěvy odsouzeného přímo ve věznici. Korespondence je prakticky neomezená, pokud má odsouzený finance na poštovní náklady, je mu umožněno neomezené posílání a přijímání dopisů. Telefonování je omezováno zejména v přísněji střežených věznicích, v těch s volnějším režimem mají odsouzení možnost nepřetržitého přístupu k telefonu ve společných prostorech, jsou pouze omezeny rovněž svými finančními možnostmi. Návštěvy odsouzených se uskutečňují maximálně 1x za měsíc pro 4 blízké osoby. O návštěvu je třeba zažádat, pověřený pracovník ji musí schválit a určit přesný termín a čas návštěvy, který musí příbuzní dodržet. Dalším způsobem udržování vztahů s příbuznými je možnost opuštění věznice za účelem návštěvy rodiny. Tohoto způsobu se využívá především na výstupních odděleních, kde se odsouzení připravují na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody, ale je to také možnost odměny za vzorné chování v mírnějších režimech věznice. Možnost opuštění věznice se uděluje i na více dní.

Další oblastí utváření vnějších vztahů je kromě kontaktu s rodinou také celkový kontakt s prostředím mimo věznici. Sociální pracovníci zprostředkovávají odsouzeným kontakty na pomáhající organizace, kurátory a další instituce, které se zabývají pomocí vězněným osobám po propuštění. Součástí je rovněž pomoc s hledáním zaměstnání, ubytování či zajištěním dalších potřebných náležitostí. Součástí těchto extramurálních aktivit je také seznamování s dnešním fungováním světa prostřednictvím vycházek se zaměstnancem věznice např. do obchodu. To je důležité obzvlášť u odsouzených s větší délkou trestu, kteří by mohli po propuštění na svobodu utrpět šok. Extramurální aktivity umožňují odsouzeným také podílet se na odstranění následků spáchaného trestného činu především prostřednictvím Probační a mediační služby České republiky.

3.7 Specializovaná oddělení a programy

Předchozí kapitoly nám ukázaly standardní způsoby zacházení s odsouzenými a aktivity, které jsou běžně provozovány napříč všemi věznicemi. V českých věznicích se však postupně začaly vymezovat speciální skupiny odsouzených, které si žádají speciální zacházení. Není tomu tak proto, že by chtěla Vězeňská služba České republiky některým skupinám stranit, či je naopak preferovat před ostatními odsouzenými, ale zkrátka je nutné zvolit diferencovaný způsob zacházení, aby bylo dosaženo účelu výkonu trestu odnětí svobody a došlo ke zmírnění recidivy.

Dle Jiříčky a Kejřové lze „ochranu společnosti ve smyslu snižování rizika recidivy zajistit rozdílným přístupem k různým cílovým skupinám, tj. důslednou diferenciací.“⁴³ Odsouzení tedy mohou být zařazeni na specializovaná oddělení, která mají rozšířený program zacházení obvykle o další terapeutické aktivity vzhledem k jejich specifčnosti či zařazení do specializovaného programu. Dle Raszkové a Hoferkové jsou léčebné a terapeutické programy do věznic zaváděny na základě zjištění četných psychopatologických symptomů a syndromů v osobnostních rysech odsouzených a jejich častých závislostech na drogách, alkoholu a hazardních hrách.⁴⁴

Specializovaná oddělení

Na specializovaná oddělení jsou zařazováni odsouzení charakterističtí specifickou formou zacházení. Jak už z názvu vyplývá, odsouzení mají vlastní oddělení, kde jsou izolováni od ostatních odsouzených a účastní se speciálních terapií či vyžadují jen specifické zacházení. Dle Jiříčky a Kejřové je posláním specializovaného oddělení „omezovat a snižovat nebezpečnost a pravděpodobnost recidivy u rizikových pachatelů trestné činnosti vykonávajících trest odnětí svobody a přispívat k ochraně společnosti po jejich návratu do občanského života.“⁴⁵ Specializovaná oddělení jsou zřízena celkově v 18-ti věznicích, odsouzení jsou samozřejmě přemísťováni na konkrétní oddělení dle jejich specifikace.

V České republice máme v současné době několik typů speciálních oddělení dle Jiříčky a Kejřové, těmi jsou:

1. Oddělení pro odsouzené s mentální retardací – určeno pro odsouzené s nízkou mentální úrovní, cílem je snížení rizika recidivy a dosažení náhledu na spáchaný trestný čin. Důraz je kladen na osvojování sociálních a pracovních dovedností, získání životního řádu a aktivizaci. Přínosem je zvyšování gramotnosti, komunikačních dovedností a rozvoj manuálních činností. Využívá se individuální i skupinové terapie.

⁴³ JIŘIČKA, Václav a KEJŘOVÁ, Kateřina. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II.* 1. vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2015. s. 20.

⁴⁴ RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I.* 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. s. 22.

⁴⁵ JIŘIČKA, Václav a KEJŘOVÁ, Kateřina. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II.* 1. vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2015. s. 38.

2. Oddělení pro odsouzené s jistým druhem závislosti – pro odsouzené s duševní poruchou a poruchou chování vyvolanou účinkem psychoaktivních látek a syndromem závislosti nebo škodlivým užíváním. Cílem je změna chování odsouzených, která povede ke snížení užívání návykových látek a rizik v páčání trestné činnosti po propuštění. Užívá se metody komunitní skupiny se společným terapeutickým cílem vedoucím k sebenáhledu.
3. Oddělení pro odsouzené s poruchou osobnosti – určeno pro odsouzené muže s indikovanou poruchou osobnosti a chování. Cílem je snížit rizika recidivy, posilovat náhled na svůj život, zdokonalit komunikační dovednosti ve vztahu k respektování hranic druhých a ke společensky přijatelnému způsobu vyjadřování vlastních potřeb a hranic, naučit se řešit konfliktní situace, přijímat odpovědnost.⁴⁶
4. Matky s dětmi – určeno pro odsouzené matky dětí od jednoho roku do tří let věku. Přijetí matky s dítětem je možné pouze tehdy, neexistuje-li jiná vhodná osoba, které by bylo možné svěřit péči o dítě. Cílem tohoto oddělení není pouze zabránění recidivě trestaných matek, ale také zabránění odloučení matky od dítěte. Dítě se pro matku stává natolik velkou motivací k nepokračování v trestné činnosti, že právě toto oddělení má nejnižší recidivu.
5. Trvale pracovně nezařaditelné – určeno pro odsouzené muže, kteří jsou shledáni trvale pracovně nezařaditelnými. Cílem oddělení je dle stránek vscr.cz „umožnění handicapovaným odsouzeným výkon trestu odnětí svobody v prostředí, které nebude dále zhoršovat jejich zdravotní stav, vést odsouzené k pozitivní změně hodnotové orientace, ke smysluplnému trávení volného času a podporovat takové postoje, které odsouzenému pomohou vést řádný život po propuštění na svobodu a v neposlední řadě také minimalizace možnosti zneužívání fyzicky i psychicky slabších odsouzených.“⁴⁷

⁴⁶ JIŘIČKA, Václav a KEJŘOVÁ, Kateřina. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II.*. 1. vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2015. s. 73-162.

⁴⁷ *Věznice Rapotice: Specializované oddělení pro trvale pracovně nezařaditelné.* [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-10]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-rapotice/o-nas/vykon-vezenstvi/specializovane-oddeleni-pro-trvale-pracovne-nezaraditelne/>

Specializované programy

V českých věznicích existují vedle specializovaných oddělení také pouze specializované programy. Oproti oddělením, která jsou vyloženě separovanou částí určených věznic, jsou specializované programy realizovány ve většině českých věznic bez potřeby účastníky programu oddělovat. Přesto se specializovaných programů účastní jen některé typy odsouzených.

Například Program 3Z – Zastav se, Zamysli se a Změň se, je program určený pro odsouzené s majetkovou trestnou činností, kteří se zároveň vyskytují ve fázi před propuštěním na svobodu. Odsouzení jsou v tomto programu vedeni k zamyšlení se nad svým deviantním jednáním a uvědomění si následků tohoto jednání a dále ke změně kriminálních postojů. Jedná se o resocializační program zaměřený převážně na zmírnění recidivy u těchto pachatelů trestné činnosti.

Pachatelé dopravních nehod a řidiči s rizikovým způsobem řízení jsou cílovou skupinou dalšího zajímavého programu Vězeňské služby České republiky. Program s názvem PARDON se poměrně krátkodobě, ale velice intenzivně zaměřuje právě na tuto specifickou skupinu odsouzených. U účastníků programu se dbá především na změnu náhledu na rizikové chování v dopravě a změnu postoje ke způsobu řízení. Cílem je zabránit opakování rizikového chování v dopravě po propuštění odsouzených z výkonu trestu odnětí svobody.

Specializovaných programů v českých věznicích je celá řada a neustále přibývají. Je to důsledkem celkového zkvalitňování práce s odsouzenými a zvyšujícího se důrazu na diferencované individuální zacházení se specifickými skupinami odsouzených s cílem naplnit účel výkonu trestu odnětí svobody. V této kapitole jsem popsala jen ty z mého pohledu nejzajímavější programy. V následující kapitole bych se ale ráda věnovala dalšímu pozoruhodnému a unikátnímu projektu zvanému Otevřená věznice, který zároveň řeší problematiku prostředí ve věznici.

4 Prostředí v českých věznicích

Již v úvodní kapitole bylo uvedeno, jak velký výchovný vliv má prostředí na člověka a zároveň bylo popsáno, že je možné prostředí upravovat tak, aby správně ovlivňovalo vychovávaného.

Právě neustálé upravování a vytváření vhodného prostředí, a tím zároveň ovlivňování odsouzených, je předmětem zájmu Vězeňské služby České republiky. Jak již bylo popsáno v první kapitole, na chování jednotlivce mají vliv genetické dispozice a prostředí, ve kterém vyrůstá a později žije. S genetickými predispozicemi odsouzených bohužel nic neuděláme, ale právě prostředí nám dává prostor k nápravě vězňených osob. Prostředí je dynamické, dochází k neustálým změnám vlivem mnoha faktorů, z nichž spousta může Vězeňská služba ČR ovlivnit.

Vězeňské prostředí je však enormně specifické vzhledem k velkému výskytu deviantně jednajících osob na jednom místě. Vězeňská subkultura je charakteristická specifickým argotem, myšlením, chováním a vztahy mezi vězňenými osobami i dozorci. O prostředí věznice můžeme z mnoha důvodů hovořit jako o závadovém. Zaměstnanci věznice se často shodují, že se odsouzení ve výkonu trestu odnětí svobody často ještě přiučí dalším způsobům páchaní trestné činnosti. Osobnost odsouzených se mnohdy vlivem vězeňského prostředí mění k horšímu. Odsouzení si často také navyknou na pohodlný a bezstarostný způsob života ve věznici spojený se zajištěnou stravou, tepelným komfortem, ubytováním, hygienou či zájmovými aktivitami natolik, že život na svobodě pro ně ztrácí význam. Je tedy velice diskutabilní, zda trest odnětí svobody vůbec plní svůj účel, nebo naopak ještě více neprohlubuje deviantní jednání odsouzených.

Dle Hoferkové a Raszkové negativní důsledky výkonu trestu odnětí svobody jsou:

- „prizonizace a druhý život odsouzených (demoralizace jedince);
- negativní vlivy působící na odsouzeného vyvolávají otrlost, lhostejnost a podlézavost (účelovost);
- narušení osobnosti;
- neudržení sociálních vazeb, především s rodinou (častým problémem je i kvalita udržovaných vztahů);

- narušení schopnosti navazovat vztahy s opačným pohlavím (problémy v komunikaci i důvěrných vztazích);
- stres, frustrace, deprese, pocity beznaděje;
- nereálná očekávání;
- fixace na vězeňské známosti;
- narušení sebeovládání, samostatnosti, schopnosti rozhodovat se, ukázněnosti;
- změny v oblasti motivace a postojů;
- finanční problémy způsobené nárůstem zadluženosti;
- zkušenost s homosexuálním stykem;
- kontakt s drogami;
- ztráta bydliště a zaměstnání.“⁴⁸

Myslím, že si v tomto směru Vězeňská služba ČR uvědomuje rizika spojená s pobytem ve vězení, takže zavádí celou řadu nových projektů a změn s cílem zmírnit negativní dopady vězeňského prostředí na odsouzené. Kromě neustálých rekonstrukcí cel a kulturních prostorů ve věznicích, tedy inovace materiálního prostředí, můžeme mezi změny řadit také zavádění nových aktivit a programů s cílem zlepšit například klima mezi odsouzenými, tedy stránku vztahovou. Dle Krause a Poláčkové můžeme klima charakterizovat jako „trvalejší sociální a emocionální naladění všech účastníků (v daném zařízení), které tvoří a prožívají v interakci. Odráží úroveň celého prostředí, na němž se podílejí všichni účastníci.“⁴⁹ Právě pozitivní klima ve věznici je cestou, jak snížit míru škodlivosti vězeňského prostředí na odsouzené. Zde připadá opět v úvahu uplatnění sociálního pedagoga. V předchozích kapitolách byly popsány aktivity, které s odsouzenými provádějí zaměstnanci věznice, a které mimo jiné slouží právě ke zlepšování vztahů mezi odsouzenými, nácviku spolupráce, tolerance a dalším kompetencím přispívajícím k bezkonfliktní a pozitivní atmosféře ve věznici. Dalším způsobem utváření pozitivní atmosféry ve věznici je možnost volného kulturního vyžití spojeného s volným přístupem do kulturních místností, posiloven a heren věznice. Možností, jak ze škodlivého deviantního prostředí udělat zdravé prostředí směřující

⁴⁸ RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie II*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. s. 88-89.

⁴⁹ KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova*. 1. vyd. Brno: Paido, 2001. s. 88.

k nápravě a resocializaci odsouzených je tedy několik. V rámci této závěrečné práce bych se však ráda věnovala konkrétnímu unikátnímu projektu Vězeňské služby České republiky zvanému Otevřená věznice, který považuji z pohledu sociální pedagogiky za exemplární příklad výchovné funkce prostředí s pozitivním účinkem na aktéry výchovy.

4.1 Projekt Otevřená věznice

Jedná se o pilotní projekt, který je momentálně ve zkušební fázi. Projekt je inspirován úspěšnými zahraničními věznicemi v oblasti nízké recidivy. Právě vysoká recidiva, která se v České republice pohybuje kolem 70 %, se stala příčinou nového uvažování nad vězeňskou politikou, což má mimo jiné za následek vytvoření projektu Otevřená věznice. Jak už bylo popsáno, projekt se inspiroje přelomovými zahraničními věznicemi, především těmi v Norsku, Finsku, ale také Německu. Zaměstnanci vězeňské služby se konkrétně inspirovali návštěvou norské věznice na ostrově Bastoy, která je známá volností pohybu odsouzených. Dle webových stránek norské věznice zde odsouzení pěstují plodiny a chovají zemědělská zvířata, na ostrově mají k dispozici kostel, obchod a školu, volný čas mohou trávit například rybolovem.⁵⁰

Český projekt Otevřená věznice vzniknul v roce 2016 jako jeden z hlavních cílů dokumentu Koncepce vězeňství do roku 2025. Projekt byl zahájen slavnostním otevřením nových prostor věznice v roce 2017. První otevřená věznice vznikla v areálu stávající věznice se středním i vysokým stupněm zabezpečení v Jiřicích u Prahy. Jiřická věznice byla pro tento unikátní projekt vybrána zejména pro svůj rozsáhlý pozemek umožňující výstavbu jednotlivých domů, chovatelských zařízení a dalších potřebných objektů.

Prostory otevřené věznice

Věznice je koncipována jako prostor s několika samostatně stojícími obytnými budovami. Ty jsou v současné době čtyři o ubytovací kapacitě 32 osob, předpokládá se však rozšíření až na 13 takových obytných objektů. V každém obytném domě nalezneme 4 pokoje o dvou lůžkách, kuchyňský prostor,

⁵⁰ BastoyFengsel: *About Bastoy prison*. [online]. © Webdesign © 2012 Andebu Web og IT [cit. 2020-09-18]. Dostupné z: <http://www.bastoyfengsel.no/English/bastoy-fengsel-Eng.html>

společenskou místnost a dvě koupelny. Obytné domy absolutně nepůsobí jako prostory věznice viz příložený obrázek č. 3.

Obr. 3: Ubytovací prostory odsouzených v otevřené věznici dle stránek www.irozhlas.cz.⁵¹

Mimo obytných objektů disponuje otevřená věznice v Jiřicích několika dalšími budovami, které slouží zejména pro odborné zacházení s odsouzenými. Součástí areálu jsou i technické místnosti sloužící ke skladování zahradního vybavení a dalšího nářadí potřebného k péči o zvířata i zeleň v areálu otevřené věznice. Věznice dále disponuje několika výběhy se zvířaty, o které se vězněné osoby starají. Momentálně pečují o 3 klokany, 3 pávy, 2 psy, lamu, kočku a několik králíků a slepic viz obrázek č. 4. O všechna zvířata se odsouzení starají ve svém volném čase po příchodu ze zaměstnání jako součást terapie. Je to také jedna z povinností, kterou odsouzení v této otevřené věznici mají bez nároku na odměnu. V roce 2019 byl v otevřené věznici v Jiřicích spuštěn projekt Tlapka v dlani. Odsouzeným byla v rámci projektu svěřena dvě štěňata, o která se měli starat a socializovat

51 iROZHLAS: *První otevřená věznice v Česku funguje už téměř dva roky*. [online]. © 1997-2020 Český rozhlas. [cit. 2020-09-18]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/otevrena-veznice-jirice-nymbursko-ministerstvo-spravedlnosti-reportaz-odsouzeni_1908131132_gak

je. Tato štěňata jsou určena pro výcvik vodících psů, takže si je výcviková organizace v letošním roce opět převzala a bude pokračovat v samotném výcviku na vodící psy. Současně odsouzení dostali v letošním roce další dvě štěňata na socializaci. Projekt slaví úspěch a spokojenost je jak na straně organizace vodících psů, tak na straně Vězeňské služby ČR.

Obr. 4. Zvířata v otevřené věznici dle stránek www.idnes.cz.⁵²

Kromě výběhů pro chovaná zvířata najdeme v jiřické věznici také zahrádky, kde odsouzení pěstují zeleninu i ovoce, které mohou sami konzumovat či z nich připravovat pokrmy v kuchyňských prostorách ubytovacích objektů. Areál věznice myslí rovněž na volný čas odsouzených, takže zde najdeme několik zábavních prostor jako sportovní hřiště, stůl na stolní tenis či odsouzenými vyrobená sportovní posilovna a venkovní posezení, kde odsouzení během léta grilují. Celkově příjemné prostředí podtrhuje okrasná zahrada spolu se zahradním jezírkem, o které odsouzení rovněž pečují. Celý areál otevřené věznice je oplocen pouze dva metry vysokým betonovým plotem, který případnému útěku odsouzených nezabrání. Útěky se však v této speciální části věznice nepředpokládají, protože by tím odsouzení ztratili nejen možnost podmíněčného propuštění na svobodu, ale byli by rovněž nenávratně vyřazeni z programu otevřené věznice.

⁵² Idnes.cz: *Zvířata i volný pohyb. Unikátní otevřená věznice učí vězně samostatnosti.* [online]. © 2020 MAFRA, a.s. [cit. 2020-09-18]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/otevrena-veznice-jirice-vezni-staraji-se-o-zvirata-pracuji-pilotni-projekt.A190704_152147_domaci_lre?galerie

Kritéria pro zařazení do otevřené věznice

Dalším důvodem, proč nedochází k útěkům z otevřené věznice v Jiřicích je přísné vybírání vhodných odsouzených. Už při vytváření projektu Otevřená věznice bylo zřejmé, že nebude vhodný pro všechny typy odsouzených. Bylo tedy stanoveno několik kritérií, které odsouzený musí splňovat proto, aby byl zařazen do tohoto typu věznice, těmi dle Löffelmannové jsou:

- zařazení do věznice s ostrahou s nízkým stupněm zabezpečení;
- alespoň 6 měsíců do konce trestu odnětí svobody;
- způsobilost k pracovní činnosti a zdravotní způsobilost bez indikace psychické poruchy;
- aktivní dosavadní plnění programu zacházení;
- motivace pro změnu negativního chování a myšlení, motivace pro nekriminální způsob života po propuštění na svobodu a motivace pro pracovní zařazení a bezproblémový výkon trestu v otevřené věznici;
- bez uložení kázeňského trestu a bez pozitivního testu na přítomnost OPL a alkoholu za posledních 6 měsíců;
- písemný souhlas odsouzeného se zařazením do otevřené věznice a souhlas s pravidly v této věznici.⁵³

Splňuje-li odsouzený tyto striktně daná kritéria, může si zažádat o přeložení do otevřené věznice. O zařazení rozhoduje odborná komise a schvaluje jej ředitel věznice. Přestože je ze strany odsouzených o zařazení do tohoto typu věznice velký zájem, kritéria jsou natolik přísná, že se ne vždy podaří naplnit kapacitu věznice na 100 %. Naproti tomu se však věznice za celé tři roky existence může chlubit absencí pokusů o útěk, a také úspěšností v oblasti snižování recidivy, kdy se z více než 100 odsouzených, kteří prošli projektem Otevřená věznice, vrátili do trestu odnětí svobody pouze 3. To je v porovnání s obvyklou 70 % recidivou v českých věznicích skutečný rozdíl, je však třeba brát v potaz to, že do tohoto projektu jsou vybírání odsouzení příliš nezasaženi prizonizací, většinou prvotrestaní

⁵³ LÖFFELMANNOVÁ, Hana. *Věznice Jiřice, pilotní projekt Otevřená věznice*. Republikový výbor pro prevenci kriminality, 2017. Dostupné z: https://www.google.com/url?client=internal-element-cse&cx=015489265366623571386:izzrwg3bmqm&q=https://www.mvcr.cz/soubor/rvppk-2a-pdf.aspx&sa=U&ved=2ahUKEwjbkKOn2s3vAhXFGewKHeIDCh8QFjABegQIBxAB&usg=AOvVaw1hNoOs77gDZ1wS_kb0YEXo

a motivování ke změně, což se bohužel nedá říci o všech odsouzených v českých věznicích. Co se spáchaného deliktu týče, převládají v otevřené věznici nedbalostní a majetkové trestné činy, odsouzených za násilnou trestnou činnost je nemnoho. Vzhledem k podmínce, aby měli odsouzení alespoň 6 měsíců do konce trestu odnětí svobody, se otevřená věznice užívá také jako tzv. výstupní oddělení viz kapitola Chod věznice pro výkon trestu odnětí svobody.

Specifika a cíle otevřené věznice

Otevřená věznice v Jiřicích se od klasických českých věznic liší ve všech směrech. Od již zmíněného areálu věznice se specifickými ubytovacími prostory a výběhy pro zvířata, přes specifické složení odsouzených, až po absenci ozbrojené stráže.

V otevřené věznici skutečně nenajdeme uniformované příslušníky, kteří by hleděli na dodržování pravidel věznice či bránili v útěku odsouzeným. Věznice je stavěná na principu vzájemné důvěry a za případné porušení pravidel či dokonce útěk platí odsouzení vysokou daň v podobě návratu zpět do přísněji střežené věznice, ztratí také možnost zažádat o podmíněčné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody a je jim soudem uložen zpravidla další trest za maření výkonu úředního rozhodnutí. Přesto odsouzení nezůstávají v jiřické věznici bez kontroly. Dohledem nad odsouzenými jsou pověřeni vychovatelé a určení zaměstnanci, terapeutické aktivity potom zajišťuje psycholog, speciální pedagog, pedagog volného času, sociální pracovník a rovněž také vychovatel. Zaměstnanci v civilním oblečení jsou důležitým aspektem otevřené věznice, která se odsouzeným snaží přiblížit právě život na svobodě.

Dle rčení „důvěřuj, ale prověřuj“ je zaveden systém kontroly v otevřené věznici. Jak už bylo popsáno, otevřená věznice se zakládá na principu vzájemné důvěry, přesto vězeňská služba stanovila nutnost odsouzené pravidelně kontrolovat na přítomnost OPL, alkoholu a také provádět početní prověrku. Oproti klasickým věznicím se však jedná opravdu o minimální nutnou kontrolu za účelem případného vyřazení provinilých odsouzených z programu Otevřená věznice. Zařazení do tohoto typu věznice totiž jak odsouzení, tak Vězeňská služba ČR vnímají jako odměnu, je tedy nezbytné dbát na dodržování alespoň těchto minimálních pravidel.

Stejně jako v klasických věznicích, mají i v otevřené věznici odsouzení povinnost plnit stanovený program zacházení. V otevřené věznici se však na plnění tohoto

programu a dalších povinností klade větší důraz, a to jak z hlediska závazku odsouzených tyto povinnosti v případě zařazení do otevřené věznice plnit, tak z hlediska naplnění účelu této otevřené věznice. Oproti standardní věznici se v otevřené věznici hledí především na pracovní aktivity. Způsobilost k pracovní činnosti je jednou z podmínek zařazení do tohoto projektu, takže si otevřená věznice stanovila podmínku 100 % zaměstnanosti všech odsouzených zařazených do projektu Otevřená věznice. Nutno říci, že pracovní zařazení v tomto případě nestačí pouze v areálu věznice, ale odsouzení jsou vedeni k zaměstnání vně věznice u cizích subjektů. Již při vytváření projektu se vězeňská služba snažila navázat spolupráci s místními subjekty, které by byly ochotny odsouzené zaměstnávat. V současné době tak odsouzení pracují například v místní pekárně či nedalekém zábavním parku Mirakulum. Za odvedenou práci pobírají plat, ze kterého mají možnost například hradit finanční závazky z civilního života či zakoupit potraviny na přípravu pokrmů ve věznici. Ranní budíček a dopravu do zaměstnání si odsouzení zajišťují sami.

Po příchodu ze zaměstnání na odsouzené čekají ještě další pracovní povinnosti v areálu věznice. Odsouzení se musí postarat o svěřená zvířata, pěstovanou zeleninu a ovoce, okrasnou zahradu a rovněž zajišťují hospodářskou činnost v areálu, např. opravují zemědělské stroje a techniku či vyrábějí produkty ze dřeva. Vyrobené produkty užívají pro své potřeby v areálu věznice, přebytky jsou prodávány a zisk využíván opět na financování otevřené věznice. Tento způsob zaměstnávání slouží k přiblížení podmínek výkonu trestu odnětí svobody běžnému nekriminálnímu životu a na dosažení poznání odsouzených, že podobný způsob života by jim v budoucnu mohl poskytovat vnitřní uspokojení a pocit pozitivní seberealizace. Mnoho z odsouzených nezná jiný způsob trávení volného času než páčáním trestné činnosti, věznice se tak tímto způsobem snaží odsouzeným ukázat jiný, lepší způsob. Chov zvířat donutí odsouzené také převzít odpovědnost za živé tvory a naučí je starat se nejenom o sebe. Přestože postarat se o sebe je dalším úkolem odsouzených v otevřené věznici. Cílem věznice je totiž naučit odsouzené samostatnosti a nezávislosti na vězeňském systému, odsouzení si tedy sami uklízí, perou prádlo, připravují stravu a udržují svěřené objekty.

Vězněné osoby samozřejmě procházejí mimo pracovních také dalšími aktivitami určenými programem zacházení a projektem Otevřená věznice. Zájmové aktivity

nebývají v otevřené věznici nijak zvlášť organizované, odsouzení si sami určují, zda ve volném čase využijí venkovní posilovnu, zahrají si basketbal či zryjí záhon. Tím se u odsouzených posiluje odpovědnost za vlastní chování a rozhodování. Povinně se však účastní terapeutických a vzdělávacích aktivit připravených pracovníky věznice. Odsouzení se tak školí například v právním minimu, sebe prezentaci či finanční gramotnosti. Odsouzení rovněž absolvují sezení s odbornými zaměstnanci věznice. Účastní se tak aktivit organizovaných psychologem či speciálním pedagogem a rovněž jsou sociálním pracovníkem připravováni na propuštění na svobodu obdobně, jako ve standardní věznici viz kapitoly Speciálně výchovné aktivity a Utváření vnějších vztahů.

V otevřené věznici se klade větší důraz na kontakt s rodinou odsouzeného, než je tomu obvykle. Odsouzení tak za vzorné plnění pracovních aktivit a dalších povinností mají povolení zpravidla alespoň jednou do měsíce navštívit svou rodinu na celý den. Nutno podotknout, že ačkoliv by se v otevřené věznici nabízelo častější kontaktování rodiny, musí se i otevřená věznice řídit platnou legislativou, která dává Vězeňské službě ČR možnost měnit pouze prostředí věznice a materiální podmínky. Legislativně určený počet návštěv, opuštění věznice a dalších kontaktů s rodinou musí zůstat zachován, ale je využíván v co největší možné míře. Otevřená věznice se momentálně nachází pouze v testovací fázi, ve které se ještě shromažďují veškeré poznatky a ověřuje se fungování projektu. V případě kladného vyhodnocení je Vězeňská služba ČR připravena předložit návrh na změnu legislativy ve prospěch otevřených věznic a rovněž také navyšovat jejich počet.

Cílem projektu Otevřená věznice je u odsouzených vytvořit celou řadu kompetencí vedoucích k úspěšné reintegraci do společnosti a snížení či odstranění recidivy. Proto je otevřená věznice zaměřena především na podporu samostatnosti odsouzených, prosociální chování, utváření pracovních návyků a přípravu na propuštění na svobodu.

V projektu Otevřená věznice nacházíme široké možnosti uplatnění sociálního pedagoga, který zde má možnost za pomoci vytvoření vhodného materiálního i sociálního prostředí pozitivně působit na odsouzené za využití poznatků sociální pedagogiky k problematice prostředí a jeho vlivu na jedince.

5 Výzkum vlivu prostředí na chování vězňených osob

Teoretická část práce se zabývala českým vězeňstvím z pohledu sociální pedagogiky. Byly popsány možnosti sociálně-pedagogického působení jak v procesu terapie, tak při utváření a změně prostředí českých věznic. Empirická část závěrečné práce volně navazuje na teoretickou část a zabývá se vlivem prostředí na odsouzené a právě utvářením a změnou prostředí českých věznic za účelem dosažení pozitivní změny v chování odsouzených, což je z pohledu sociální pedagogiky velmi významné téma. Výzkumné šetření prohlubuje problematiku prostředí věznice popsanou v teoretické části práce, především v kapitole Prostředí v českých věznicích. V úvodu empirické části nalezneme stanovení výzkumného cíle včetně výzkumných otázek, dále popis metodologie výzkumu včetně charakteristiky respondentů a následně zpracování dat a vyhodnocení výzkumu.

5.1 Metodologie výzkumu

Cílem empirické části závěrečné práce je zjistit, zda a jakým způsobem prostředí věznice ovlivňuje chování odsouzených včetně možností pozitivního přetváření vězeňského prostředí. Výzkumný cíl tedy prohlubuje tematiku vězeňského prostředí a jeho účinku na vězňené osoby.

Za účelem splnění výzkumného cíle byly stanoveny dílčí výzkumné otázky:

1. Má prostředí věznice vliv na chování odsouzených?
2. Jakým způsobem ovlivňuje prostředí věznice (materiální i sociální) chování odsouzených?
3. Jakým způsobem měnit prostředí věznic, aby mělo pozitivní vliv na chování odsouzených?

Cílem výzkumu závěrečné práce je hlubší poznání a porozumění specifické problematice vězeňského prostředí, proto byl za výzkumnou metodu zvolen kvalitativní výzkum. Metodou sběru dat je rozhovor se zaměstnanci několika věznic. Metodu rozhovoru jsem zvolila, protože se domnívám, že je to nejúčinnější metoda k podrobnému poznání problematiky prostředí věznice. Vzhledem

k výsledné realizaci výzkumného šetření, viz níže, jsem zvolila strukturovaný rozhovor s předem určenými otevřenými otázkami v souladu se stanovenými výzkumnými otázkami. Dle Hendla „sestavá strukturovaný rozhovor s otevřenými otázkami z řady pečlivě formulovaných otázek, na něž mají jednotliví respondenti odpovědět.“⁵⁴ Domnívám se, že zvolená metoda mi nejenom přinese maximální množství potřebných informací k dané problematice prostředí, ale dává zároveň zaměstnancům věznice možnost vyjádření vlastních postojů k danému tématu.

Dle Hendla jsou přednosti a nevýhody kvalitativního výzkumu:

Přednosti:

- „získává podrobný popis a vhled při zkoumání jedince, skupiny, události, fenoménu;
- zkoumá fenomén v přirozeném prostředí;
- umožňuje studovat procesy;
- umožňuje navrhnout teorie;
- dobře reaguje na místní situace a podmínky;
- hledá lokální (idiografické) příčinné souvislosti;
- pomáhá při počáteční exploraci fenoménů.

Nevýhody:

- získaná znalost nemusí být zobecnitelná na populaci a do jiného prostředí;
- je těžké provádět kvantitativní predikce;
- je obtížnější testovat hypotézy a teorie;
- analýza dat i jejich sběr jsou často časově náročné etapy;
- výsledky jsou snadněji ovlivněny výzkumníkem a jeho osobními preferencemi.“⁵⁵

Podoba strukturovaného rozhovoru

Na základě stanovených výzkumných otázek směřujících k naplnění cíle výzkumného šetření bylo stanoveno 9 předpokládaných otevřených otázek strukturovaného rozhovoru. Vzhledem k nemožnosti provádět rozhovory

⁵⁴ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 173.

⁵⁵ HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. s. 52.

se zaměstnanci osobně, byly tyto dílčí otázky ještě upřesněny a rozvedeny za účelem zajištění nejen srozumitelnosti, ale zejména pro získání potřebných informací ohledně problematiky vězeňského prostředí. Součástí elektronického rozhovoru byly také základní údaje o respondentech, jakými jsou: pohlaví, nejvyšší dosažené vzdělání, pozice u VS ČR a délka služebního/pracovního poměru u VS ČR. Výsledná podoba rozhovoru viz příloha.

Otázky k rozhovoru:

- 1. Domníváte se, že vězeňské prostředí má obecně vliv na odsouzené?**
- 2. Domníváte se, že ovlivňuje chování odsouzených materiální prostředí věznice? Případně jakým způsobem?**
- 3. Ovlivňuje podle Vás chování odsouzených sociální prostředí věznice? Případně jakým způsobem?**
- 4. Pokud se domníváte, že prostředí českých věznic ovlivňuje negativně chování odsouzených, jak tomu předcházet? Jakým způsobem podle Vás např. měnit prostředí českých věznic (materiální i sociální), aby naopak pozitivně ovlivňovalo chování odsouzených? Které problémové oblasti je podle Vás potřeba se více věnovat?**
- 5. Pokud se domníváte, že je zapotřebí určité změny prostředí věznic, myslíte si, že je „pouhá“ změna prostředí účinným nástrojem odstranění nežádoucího vlivu prostředí věznice na chování odsouzených, nebo je zapotřebí dalších opatření? Případně kterých? Domníváte se, že je vůbec možné, vytvořit takové prostředí věznice, které bude mít jen pozitivní vliv na odsouzené a povede k úspěšné resocializaci odsouzených a ke snížení recidivy na minimum?**
- 6. Pokud se domníváte, že prostředí českých věznic pozitivně ovlivňuje chování odsouzených, čím je to způsobeno? Čím přispíváte k pozitivním změnám v chování odsouzených Vy konkrétně? Můžete uvést příklad Vašeho pozitivního působení na odsouzené/odsouzeného.**

- 7. Probíhají v současnosti nějaké konkrétní změny prostředí věznic (materiální i sociální), které považujete za žádoucí/potřebné v oblasti pozitivního působení na odsouzené? Zaznamenáváte změny vězeňského prostředí v průběhu svého působení u VS ČR, které podle Vás mají vliv na chování odsouzených?**

- 8. Slyšeli jste o projektu „Otevřená věznice“ realizovaný ve věznici v Jiřicích? Pokud ano, považujete tento projekt za příklad pozitivní změny vězeňského prostředí? Víte, jaká je úspěšnost toho projektu a domníváte se, že by bylo v budoucnu možné/žádoucí aplikovat principy tohoto projektu na všechny typy odsouzených? Jaké jsou podle vás pozitiva a úskalí tohoto unikátního projektu v oblasti vlivu na odsouzené?**

- 9. Co dalšího mi chcete o dané problematice sdělit?**

5.2 Výzkumný soubor a průběh šetření

Výzkumný soubor zahrnoval celkem 10 respondentů vybraných na základě pozice u VS ČR. Pro účely tohoto výzkumného šetření byli vybráni převážně odborní zaměstnanci věznice zařazení na specializované pozice s výjimkou jednoho dozorce. Rozhovory byly vedeny konkrétně s psychology, speciálními pedagogy, sociálními pracovníky, vychovateli a dozorcem. Výzkumný vzorek zahrnuje rozhovory se zaměstnanci ze třech různých věznic. První věznicí je Vazební věznice Hradec Králové, která ale disponuje oddělením výkonu trestu, pro účely výzkumného šetření zastává funkci klasické věznice. Druhou věznicí je Věznice pro výkon trestu odnětí svobody Pouchov. Tato věznice je charakteristická nízkým stupněm zabezpečení, výstupním oddělením a celkovým prostředím podobným projektu Otevřená věznice. Poslední věznicí je věznice v Jiřicích, o které bylo více napsáno v teoretické části práce v kapitole Projekt Otevřená věznice. Tři různé věznice byly vybrány záměrně pro svou odlišnost v oblasti prostředí a tudíž i předpokládanou odlišnost ve zkušenostech zaměstnanců s působením prostředí věznice na odsouzené. Výzkumný vzorek zahrnuje jak zaměstnance z klasické věznice, tak z věznice s velmi mírným režimem až po věznici se zcela volným režimem, což podporuje hlubší a širší zkoumání problematiky prostředí věznice. Výzkumný vzorek se dále kromě pozice u VS ČR a místa zařazení liší také

pohlavím, nejvyšším dosaženým vzděláním a délkou trvání služebního/pracovního poměru. Pro přehlednost jsou jednotlivé charakteristiky respondentů zahrnuty do tabulky č. 4. Každý respondent vystupuje v rozhovoru pod přiřazeným pseudonymem charakterizujícím jeho pozici u VS ČR pro zachování anonymity vězeňského personálu.

Tab. 4. Výzkumný soubor strukturovaného rozhovoru:

Pseudonym	Pohlaví	Nejvyšší dosažené vzdělání	Pozice u VS ČR	Délka trvání pracovního/služebního poměru u VS ČR
Dozorce A	Muž	SŠ	Dozorce	8 let
Sociální pracovník A	Muž	VŠ	Sociální pracovník	13 let
Psycholog A	Žena	VŠ	Psycholog	22 let
Psycholog B	Muž	VŠ	Psycholog	1,5 let
Speciální pedagog A	Muž	VŠ	Speciální pedagog	19 let
Speciální pedagog B	Muž	VŠ	Speciální pedagog	13 let
Psycholog C	Žena	VŠ	Psycholog	10 let
Vychovatel A	Muž	VŠ	Vychovatel	13 let
Vychovatel B	Žena	VŠ	Vychovatel	27 let
Speciální pedagog C	Žena	VŠ	Speciální pedagog	19 let

Průběh výzkumného šetření

Před realizací samotného výzkumného šetření byli respondenti elektronicky osloveni s žádostí o osobní návštěvu na jejich pracovišti za účelem realizace rozhovorů na téma vliv prostředí věznice na odsouzené. Celkem 10 respondentů z 11 oslovených souhlasilo s realizací rozhovoru, avšak téměř identicky mi sdělili, že vzhledem k narůstajícímu šíření onemocnění COVID-19 je přísný zákaz návštěv ve věznicích a není možné realizovat rozhovory osobně. Zaměstnanci věznice u sebe na pracovišti zároveň nemohou mít telefonní zařízení, takže jediným možným způsobem uskutečnění rozhovorů přijatelným pro obě zúčastněné strany

se stala realizace prostřednictvím informačních a komunikačních technologií, konkrétně pomocí E-mailu.

Z toho důvodu došlo k přepracování původního polostrukturovaného rozhovoru na plně strukturovaný s pevně stanovenými otevřenými otázkami. Jednotlivé otázky byly zároveň upřesněny a rozvedeny za účelem zajištění srozumitelnosti pro respondenty a získání potřebných informací. Respondentům byl představen účel výzkumného šetření a sděleny informace k otázkám rozhovoru viz podoba zasláného rozhovoru v příloze. Samotná realizace rozhovorů tedy proběhla prostřednictvím E-mailu v období od 1. 2. 2021 do 28. 2. 2021. Návratnost zasláných otázek již předem oslovených respondentů byla stoprocentní, realizováno bylo celkem 10 rozhovorů.

5.3 Analýza dat

Obdržené údaje jsou za účelem zpracování a následného vyhodnocení rozděleny do devíti skupin dle jednotlivých otázek rozhovoru. Každá skupina je zpracována zvlášť a obsahuje výběr odpovědí respondentů vztahující se k problematice prostředí věznice podle kritéria zajímavosti, podobnosti, nejvyšší četnosti, ale také naprosté odlišnosti. Těmito kritérii je zajištěno hloubkové zkoumání určeného problému, kterým je vliv prostředí na chování odsouzených a možnosti změny prostředí z pohledu zaměstnanců věznice.

1. Domníváte se, že vězeňské prostředí má obecně vliv na odsouzené?

V odpovědích na tuto otázku panovala při rozhovoru se zaměstnanci 100 % shoda. Všichni dotázaní zaměstnanci se domnívali, že prostředí věznice má zcela nepochybně vliv na odsouzené. Vychovatelka B uvedla, že vliv na odsouzené je individuální s ohledem např. na výchozí situaci odsouzeného, četnost jeho uvěznění nebo režim věznice. Dále ale také uvedla, že humanizace vězeňství znehodnotila výchovně nápravný účel VTOS, a tak prostředí věznice není již tak „odstrašující“. Sociální pracovník A se přitom domnívá, že největší vliv má prostředí věznice na prvotrestané. Psycholožka A uvádí konkrétní pocity, které v odsouzených prostředí věznice vyvolává, např.: sevřenost, pocity tísně, úzkosti, obav a strachu. Na odsouzené dle Psycholožky A působí především omezení na svobodě, oslabení sociálních kontaktů a vazeb, snížená životní úroveň a redukce životních aktivit a dále také působení vězeňských jevů jako: lhaní, vydírání, šikana,

manipulace či agrese. Vychovatel A doplňuje, že prostředí věznice může kromě zmíněných pocitů vést odsouzené k sebepoškozování nebo sebevražednému jednání, ale také například k agresivnímu jednání.

2. Domníváte se, že ovlivňuje chování odsouzených materiální prostředí věznice? Případně jakým způsobem?

Zaměstnanci se obecně shodují, že materiální prostředí věznice skutečně vliv na odsouzené má. Část zaměstnanců se však domnívá, že tento vliv není nijak zásadní nebo ho nepovažují za rozhodující. Například Speciální pedagožka C přikládá větší váhu v oblasti vlivu sociálního prostředí, konkrétně vlivu chování ostatních vězňů a přístupu zaměstnanců k odsouzenému. Materiální prostředí však dle dotazované jistě přispívá ke zkvalitnění podmínek života ve věznici. Dle Psychologa B je rovněž podstatnější vliv spíše kultury věznice a působení spoluvězňů na chování odsouzených, než celkově materiální prostředí věznice. Sociální pracovník A se nedomnívá, že by materiální prostředí zásadně ovlivňovalo chování odsouzených. Naproti tomu si Speciální pedagog A myslí, že kvalita prostředí obecně kultivuje chování lidí a vězeňské prostředí není výjimkou. Speciální pedagog B a Psycholožka C se domnívají, že příjemné, čisté a dobře strukturované prostředí věznice má na odsouzené lepší vliv než naopak prostředí nepříjemné, špinavé a chaotické. Psycholožka A v rozhovoru zmiňuje, že pokud je materiální prostředí věznice hezké a nové, odsouzení se k vybavení lépe chovají a váží si ho, naopak staré a poničené vybavení dále poškozují. Dozorci A a Vychovatelka B se domnívají, že záleží na výchozí situaci odsouzeného, pokud odsouzený pochází z majetnějšího prostředí, má na něho vězeňské prostředí horší vliv než na odsouzeného, který byl bez domova. Pro člověka bez domova je uvěznění posun do materiálně bohatšího prostředí, což má výrazně pozitivní vliv na jeho fyzický i psychický stav.

3. Ovlivňuje podle Vás chování odsouzených sociální prostředí věznice? Případně jakým způsobem?

Většina z dotazovaných zaměstnanců se domnívá, že sociální prostředí věznice ovlivňuje chování odsouzených. Sociální pracovník A ale uvádí, že vězně odsouzeného ke kratšímu trestu odnětí svobody prostředí věznice nezmění v tom smyslu, že pokud pravidla porušoval již na svobodě, porušuje je i ve výkonu trestu

odnětí svobody. U prvotrestaných odsouzených však uvedený zaměstnanec uvádí zvýšené riziko ohrožení tzv. prizonizací, tedy negativním působením prostředí věznice na chování odsouzeného. O prizonizaci se rovněž zmiňuje Psycholog B, který se domnívá, že přijímání kriminálních norem ve věznici v důsledku prizonizace má největší negativní vliv na chování vězňených osob. Zaměstnanec rovněž uvádí, že ve VTOS dočasně dochází k pozitivní změně chování odsouzených v důsledku pevného řádu a systému kontroly, nicméně po propuštění na svobodu dochází často k návratu deviantního způsobu jednání u propuštěných osob. Dozorci A uvádí negativní vliv kriminality a šikany na chování odsouzených.

Speciální pedagog A naopak popisuje pozitivní vliv příznivého sociálního prostředí věznice s nízkým stupněm zabezpečení na chování odsouzených. Speciální pedagog B přitom uvádí, že i samotní odsouzení často hovoří o rozdílném působení sociálního prostředí různých věznic na ně samotné. Příklad pozitivního působení sociálního prostředí věznice na odsouzené popisuje také Vychovatel A, který jmenuje konkrétně vzdělávací, sportovní, kulturní, zájmové a speciálně výchovné aktivity včetně velice důležitého kontaktu odsouzeného se svou rodinou. Vliv aktivit uvádí také Speciální pedagožka C s doplněním, že na tyto aktivity je bohužel velmi málo času z důvodu administrativního zatížení. Zaměstnankyně rovněž zmiňuje významný vliv na chování odsouzených ve vztahu a chování zaměstnanců k vězňeným osobám s tím, že je uvedené závislé na individuální osobnosti zaměstnance. Psycholožka C v oblasti sociálního prostředí uvádí také vliv vztahů mezi zaměstnanci samotnými. Vychovatelka B hovoří kromě vlivu vztahu mezi odsouzenými a dozorcí také o vztahu mezi odsouzenými navzájem. Uvádí negativní vliv kriminality na celách na odsouzené, ale také pozitivní vliv v případě, že někdy naopak spoluvězni na společné cíle usměřují chování problémového vězně. Zaměstnankyně dále zmiňuje, že k lepšímu chování motivují odsouzené také určité speciální aktivity určené jen pro vybrané odsouzené. Výběr aktivit je přitom vždy dán dispozicemi konkrétní věznice.

4. Pokud se domníváte, že prostředí českých věznic ovlivňuje negativně chování odsouzených, jak tomu předcházet?

Dotazovaní zaměstnanci věznice uvedli několik možných příkladů změny prostředí věznice za účelem pozitivního působení na chování odsouzených. Dozorce A například vidí možnou pozitivní změnu prostředí věznice po vzoru nápravných zařízení v Norsku, nicméně v rozhovoru dále uvádí jisté pochybnosti o možné realizaci projektu u nás s ohledem na finanční stránku a mentalitu českých vězňů. Psycholožka C uvádí, že již nyní dochází ke zlepšování materiálního vybavení věznic i vybavování technologiemi jako rádio či televize. V materiální oblasti však vidí možnou pozitivní změnu ve větší vybavenosti knihoven a úpravě venkovních prostor pro odsouzené. Potřebu investic do materiálního vybavení věznice uvádí Speciální pedagožka C i Speciální pedagog A, dále oba zaměstnanci společně s Psycholožkou C uvádějí také potřebu investovat do zaměstnanců a jejich vzdělávání. Dozorce A ve své odpovědi rovněž zdůrazňuje prioritně změnu podmínek pro zaměstnance věznice, kteří jsou prý finančně podhodnoceni, často ponižováni svými nadřízenými, zatíženi nesmyslnými předpisy a přesčasy. Kombinace zmíněných negativních faktorů a ponurého prostředí věznice podle Dozorce A výrazně ovlivňuje samotného zaměstnance a tím i jeho přístup ke svěřené práci.

Psycholožka A se domnívá, že nejpotřebnější změnou v sociálním prostředí věznice je plné zaměstnávání odsouzených, které by vedlo ke smysluplnému trávení volného času, pevnému řádu a zajištění finančních prostředků pro život po propuštění. Speciální pedagožka C dále uvádí, že pracovní zařazení by vedlo také k upevňování pracovních návyků, které odsouzeným často chybí. Dozorce A popisuje potřebnou změnu v oblasti následné péče po propuštění, která je dle jeho slov nedostatečná a pokud propuštěný nemá podporu na svobodě, velmi často se vrací zpět do výkonu trestu odnětí svobody. Psycholog B se domnívá, že největší pozitivní vliv na chování odsouzených a boj s prizonizací mají aktivity. Problematickými oblastmi aktivit s odsouzenými jsou však absence metodiky založené na vědeckých poznatcích a nadměrné zatížení zaměstnanců ostatní činností a s tím spojená nedostatečná intenzita vedení aktivit s odsouzenými.

Dle Psychologa B ale zároveň nadměrná humanizace věznic může mít vliv na zvýšení míry recidivy. Podobného názoru je také Vychovatelka B, která se domnívá, že humanizace vězeňství naučila odsouzené domáhat se pouze svých práv, ale zároveň neplnit si své povinnosti. Dle zaměstnankyně se vězení již nestává odstrašujícím místem, což dokazuje i vysoká míra recidivy. Z uvedeného vyplývá, že humanizující změny prostředí považují zaměstnanci Psycholog B a Vychovatelka B za nežádoucí. Speciální pedagog B rovněž uvádí, že vězení nemá sloužit k relaxaci, ale k výkonu trestu, takže by se prostředí věznice nemělo měnit do takové míry, aby se odsouzení cítili příjemně. Zároveň se domnívá, že příjemné prostředí věznic by stejně chování odsouzených nezlepšilo. Sociální pracovník A naproti tomu uvádí, že již nyní je prostředí věznice a aktivity nastaveny tak, aby pozitivně ovlivňovaly chování odsouzených.

5. Pokud se domníváte, že je zapotřebí určité změny prostředí věznic, myslíte si, že je „pouhá“ změna prostředí účinným nástrojem odstranění nežádoucího vlivu prostředí věznice na chování odsouzených, nebo je zapotřebí dalších opatření?

Většina z dotázaných zaměstnanců se domnívá, že pouhá změna prostředí věznice nestačí. Psycholog B v rozhovoru uvádí, že je také potřeba následná sociální pomoc a péče po propuštění odsouzených na svobodu, zejména pomoc zajistit propuštěným bydlení a zaměstnání. Stejného názoru je také Psycholožka A, která v rozhovoru uvádí, že i kdyby věznice a zaměstnanci vytvořili ideální podmínky pro resocializaci odsouzených, chybí následná péče, která by pomohla propuštěné zařadit zpět do života na svobodě. Speciální pedagog A dále uvádí, že nestačí jen změna prostředí věznice, ale celková změna VS ČR, soudnictví a celkově státu. Speciální pedagožka C se domnívá, že prostředí je sice dobrým podpurným faktorem, nikoliv ale rozhodujícím. Mnohem podstatnější jsou faktory jako osobnost odsouzeného, prostředí, ze kterého pochází a kam se navrácí. Speciální pedagog B v rozhovoru uvádí, že si nemyslí, že by jen změna prostředí dokázala změnit myšlení, motivaci, hodnoty a chování některých odsouzených. Vychovatelka B dále uvádí, že výrazná plošná humanizující změna prostředí není ani žádoucí vzhledem k nutnosti odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody zabezpečit dle závažnosti spáchaného trestného činu

6. Pokud se domníváte, že prostředí českých věznic pozitivně ovlivňuje chování odsouzených, čím je to způsobeno?

Šestá otázka dala zaměstnancům věznice možnost vyjádřit se k tomu, zda prostředí věznice ovlivňuje odsouzené i pozitivně a dále uvést, jak oni sami pozitivně působí na odsouzené, což také většina z nich učinila. Sociální pracovník A například uvádí, že obecně dle jeho názoru prostředí věznice pozitivně odsouzené neovlivňuje. Naopak Vychovatel A uvádí, že především na sociálně slabší odsouzené má prostředí věznice pozitivní vliv ve smyslu zajištěného stravování, ubytování, hygieny, zdravotní péče a odborné péče. Vychovatelka B naopak v rozhovoru uvádí, že pozitivní vliv může mít prostředí věznice na prvotrestané odsouzené z vyšší sociální skupiny, pro které se pobyt ve vězení stává natolik odstrašující, že je to demotivuje páchat další trestnou činnost.

Psycholog B uvádí jako příklad fungujícího pozitivního působení na odsouzené tzv. specializované oddíly, kde se zaměstnanci odsouzeným intenzivně věnují, na klasických odděleních je však dle zaměstnance nedostatečná intenzita, což vede k prohlubování prizonizace. Sám Psycholog B se snaží o změnu hodnot, názorů a postojů odsouzených k páchané trestné činnosti. Dozorce A dále uvádí, že vězeňský systém nabízí odsouzeným práci, vzdělávání i aktivní pomoc, ale je na samotných vězňených osobách, jak k této možnosti přistoupí. Speciální pedagožka C rovněž uvádí možnosti pozitivního působení ve vězení, těmi jsou například vzdělávání, upevňování pracovních návyků a zájmové činnosti s tím, že odsouzení mají zároveň ve výkonu trestu mnoho času se těmito aktivitám v případě zájmu věnovat. Speciální pedagožka C dále uvedla, že ona sama některé odsouzené připravovala k maturitní zkoušce, kterou později úspěšně složili. Speciální pedagog A v rozhovoru hovoří o individuálním přístupu, rozvoji pozitivních stránek odsouzených a vzbuzení zájmu o nějakou aktivitu, kterou by odsouzení mohli po propuštění na svobodu rozvíjet, např. zájem o cyklistiku. Sociální pracovník A popisuje své pozitivní působení na odsouzené v empatickém, nehodnotícím a lidském přístupu k odsouzeným. Lidský přístup uvádí rovněž Speciální pedagog B, který na odsouzené zároveň pozitivně působí také v rámci speciálně výchovných aktivit. Vychovatel A vidí své pozitivní působení na odsouzené v naplňování programu zacházení, konkrétně vedením zájmových,

výchovných, kulturních a vzdělávacích aktivit. Psycholožka C vnímá své pozitivní působení na odsouzené především v podpoře a provázení odsouzených jejich náročným životním obdobím. Psycholožka A v rozhovoru uvádí, že se o pozitivní působení na odsouzené snaží svým slušným a přímočarým jednáním, odsouzeným neslibuje nic, co nemůže splnit, odsouzené vyslechne a vysvětlí jim vše potřebné, vězňeným osobám dále poskytne svůj čas a bezpečné prostředí. Vychovatelka B se kromě slušného a lidského přístupu snaží odsouzeným ukázat lepší cestu, než jaká byla jejich předešlá, uvádí však, že pokud se sami odsouzení nechtějí změnit, zaměstnanci věznice nemohou výrazně a trvale změnit chování odsouzených k lepšímu.

7. Probíhají v současnosti nějaké konkrétní změny prostředí věznic (materiální i sociální), které považujete za žádoucí/potřebné v oblasti pozitivního působení na odsouzené?

Zaměstnanci věznice uvedli hned několik změn prostředí věznic, které během svého působení u VS ČR zaznamenali. Psycholožka A v rozhovoru uvádí změny materiálního prostředí věznice ve smyslu nového vybavení cel dřevěným nábytkem, nová výmalba cel, plastová okna a sociální zařízení na cele poskytující větší soukromí. Zároveň je kladen větší důraz na údržbu a úklid prostorů věznice, což potvrzuje ve své odpovědi i Speciální pedagožka C. V sociální oblasti uvádí Psycholožka A větší možnosti kontaktu odsouzeného se svou rodinou, nově prostřednictvím programu SKYPE. Zaměstnankyně dále uvádí vznik nových programů pro určité skupiny odsouzených, například pro pachatele trestných činů páchaných na dětech nebo pachatele s násilnou trestnou činností, ale objevují se také programy zaměřené na různé druhy závislostí, což potvrzuje také Speciální pedagožka C, která dodává, že v programech probíhá intenzivní terapie. Vychovatelka B rovněž za změnu prostředí věznic pokládá vznik specializovaných oddělení, konkrétně zmiňuje vznik oddělení pro odsouzené ženy s drogovou minulostí ve své věznici, kde probíhá intenzivní psychologická a terapeutická péče, která by měla vést k náhledu na drogovou minulost žen a nápravě jejich myšlení. Speciální pedagog B kromě již zmíněných specializovaných oddělení v rozhovoru uvádí také vyvíjení programů zacházení, navyšování práv odsouzených za současného snižování jejich povinností, ale i spolupráci s dalšími organizacemi. Sociální pracovník A rovněž zmiňuje spolupráci s organizacemi, konkrétně

se sociálními kurátory, OSPOD, úřady práce, neziskovými organizacemi nebo Probační a mediační službou, jako změnu ale také uvádí zapojování do evropských projektů.

8. Slyšeli jste o projektu „Otevřená věznice“ realizovaný ve věznici v Jiřicích? Pokud ano, považujete tento projekt za příklad pozitivní změny vězeňského prostředí?

O projektu Otevřená věznice většina z dotazovaných zaměstnanců slyšela, ale neměla s ním zkušenosti. Speciální pedagog A se ale domnívá, že projekt je finančně příliš náročný a měly by se spíše rozvíjet již funkční věznice s podobným režimem, jako např. věznice na Pouchově. Neúměrné finanční náklady uvádí v rozhovoru také Psycholog B, který se ze své osobní zkušenosti s projektem domnívá, že tento typ věznice není vhodný pro všechny typy odsouzených a nižší míra recidivy je spíše než typem věznice zapříčiněna výběrem odsouzených. Zaměstnanec rovněž v rozhovoru uvádí, že i velmi příjemné prostředí nezabrání umístěným odsouzeným porušovat pravidla otevřené věznice, např. užívají omamné a psychotropní látky. Speciální pedagog B i Vychovatelka B se domnívají, že tento typ věznice není vhodný pro všechny typy odsouzených, někteří odsouzení by údajně mohli prostředí zneužít k útěku nebo páchání trestné činnosti, vhodnými typy by tedy byli odsouzení s méně závažnou trestnou činností.

9. Co dalšího mi chcete o dané problematice sdělit?

Poslední otázka rozhovoru dala zaměstnancům věznice možnost vyjádřit se k problematice prostředí věznice mimo stanovené otázky, tuto možnost využili tři dotazovaní zaměstnanci z celkových deseti. Dozorce A například rozvedl svou myšlenku, že při změnách prostředí věznic by se mělo začít především v personální oblasti věznice, konkrétně obsazením vedoucích pozic lidmi se zkušenostmi z reálného výkonu služby, kteří mají za cíl zlepšení podmínek jak pro odsouzené, tak i pro zaměstnance věznice. Psycholog B uvedl, že celková humanizace vězeňství, viz projekt Otevřená věznice, není řešením a u veřejnosti může dokonce vyvolat odpor, pokud se odsouzení mají po materiální stránce lépe než lidé, kteří pracují a vedou řádný život. Řešením je podle zaměstnance vytvoření takového programu, který efektivně bude měnit vzorce jednání a uvažování odsouzených. Vychovatelka B se domnívá, že by se umístování odsouzených do jednotlivých

věznic mělo řídit více individuálním posouzením odsouzeného zejména s přihlédnutím k jeho chování ve výkonu trestu a charakteru trestné činnosti. Například odsouzení za drogovou trestnou činnost jsou údajně umisťováni do věznic s mírným režimem, který pro ně není dostatečně odstrašující, a mírného režimu zneužívají k další trestné činnosti. Zaměstnankyně dále uvádí, že by se v určitých případech, jakými jsou neúmyslné trestné činy, mělo více užívat např. peněžitého trestu, protože uvězněním takového člověka se dostává do nejenom finančních potíží i rodina odsouzeného, velmi často právě žena s dětmi.

5.4 Shrnutí výzkumného šetření

Vyhodnocení získaných dat z uskutečněného kvalitativního výzkumu formou rozhovoru se zaměstnanci věznice je podstatnou pasáží tohoto empirického šetření. Na základě zodpovězení jednotlivých dílčích otázek v rozhovoru je nyní možné zároveň zodpovědět stanovené výzkumné otázky a dosáhnout cíle výzkumu. K jednotlivým výzkumným otázkám byly přiřazeny určené otázky z rozhovorů tak, aby bylo možné na tyto výzkumné otázky komplexně odpovědět.

Výzkumné otázky obsahují shrnutí odpovědí zaměstnanců věznice založené na jejich postojích a osobních zkušenostech. Nelze tedy už vzhledem k velikosti výzkumného vzorku a šetření kvalitativní povahy zjištěné informace generalizovat, ale mohou sloužit především k přiblížení problematiky prostředí věznice z pohledu samotných aktérů utváření vězeňského prostředí. Mohou být také námětem ke zlepšování podmínek ve věznicích nejenom pro odsouzené, ale i samotné zaměstnance. Zkušeností zaměstnanců s problematikou vězeňského prostředí můžeme z pohledu sociální pedagogiky využít nejenom při zkoumání vlivu prostředí na vychovávané, ale také při využití výchovné funkce prostředí k dosažení pozitivních změn v chování vychovávaných.

Uvedení výsledků výzkumných otázek:

1. Má prostředí věznice vliv na chování odsouzených?

Zde panuje stoprocentní shoda mezi zaměstnanci věznice. Z rozhovorů vyplývá, že všichni zaměstnanci VS ČR se domnívají, že prostředí věznice má vliv na chování odsouzených. Většina z nich dále uvedla, že dokonce negativní vliv. Zaměstnanci se však domnívají, že míra působení prostředí věznice na odsouzené

je individuální a velmi často zmiňují rozdíl mezi prvotrestanými odsouzenými, kteří na prostředí věznice reagují mnohem intenzivněji a dále mezi vícekrát trestanými, na jejichž chování znovu-uvěznění nemá zásadní vliv. Dalším aspektem míry působení vězeňského prostředí na odsouzené je zaměstnanci zmiňovaný režim věznice nebo také tzv. stupeň zabezpečení.

2. Jakým způsobem ovlivňuje prostředí věznice (materiální i sociální) chování odsouzených?

Jak už bylo zmíněno, zaměstnanci se často ve svých odpovědích shodovali, že prostředí věznice má na odsouzené vliv převážně negativní. Obecně hovoří o pocitech tísně, úzkosti, obavách, strachu, depresivních náladách, sebepoškozování nebo dokonce sebevražedném jednání. U některých odsouzených se vlivem prostředí může objevovat i agresivní jednání. Následuje rozdělení vlivu materiálního a sociálního prostředí.

Materiální

Mříže, katry, absence kliky na dveřích, strohost vybavení, malé cely a z toho vyplývající nedostatečné soukromí, absence teplé vody, společná toaleta a umyvadlo, to vše zmiňují zaměstnanci věznice v souvislosti s negativním vlivem materiálního prostředí na chování odsouzených. U odsouzených dané aspekty vzbuzují již zmíněné pocity sevřenosti, úzkosti a strachu. I zde však zaměstnanci zmiňují individuální rozdíly v působení prostředí na odsouzené. Zajímavým poznatkem několika zaměstnanců je, že pokud pochází odsouzený z materiálně bohatšího prostředí, má na něho nehezké vězeňské prostředí výrazněji negativní vliv. Naopak odsouzení z původně chudého prostředí nebo bez domova snášejí prostředí věznice lépe, u některých zaměstnanci věznice dokonce zmiňují zlepšení fyzického i psychického stavu vlivem prostředí ve věznici, které je lepší než bylo jejich výchozí prostředí na svobodě.

Někteří zaměstnanci se domnívají, že hezké a příjemné prostředí má lepší vliv na chování odsouzených, pomáhá jim lépe zvládat náročnou situaci a lépe se orientovat. Odsouzení se dle jedné zaměstnankyně k hezkému novému vybavení často i lépe chovají, protože sami cítí potřebu žít v hezkém prostředí, naopak špinavé a poničené cely dále poškozují. I mezi odsouzenými se však najdou výjimky.

Někteří zaměstnanci se naopak domnívají, že materiální prostředí nemá zásadní vliv na chování odsouzených, anebo ne tak odstrašující, jak se veřejnost často domnívá. Dle jednoho zaměstnance se humanizací vězeňského prostředí dokonce znehodnotil výchovně nápravný účel výkonu trestu. Další zaměstnanci zmiňují výraznější vliv sociálního prostředí na chování odsouzených a materiální prostředí považují spíše za podpůrný faktor, který však přispívá ke zkvalitnění podmínek života ve věznici.

Sociální

Nejčastěji uváděnou oblastí v sociálním prostředí věznice je omezená svoboda a kontakt s rodinou odsouzeného. Tyto dva aspekty mají dle zaměstnanců věznice největší vliv na chování odsouzených. Oslabením kontaktu nejenom s rodinou, ale celkově se světem za mřížemi dochází u vězněných osob k prohlubování negativního působení prostředí věznice. Naopak realizace návštěv a telefonický kontakt s rodinou odsouzeného mají výrazně pozitivní vliv na jejich chování.

Odsouzení jsou dle zaměstnanců často vystavováni kriminálnímu chování ze strany spoluvězňů např. lhaní, vydírání, šikaně, manipulaci nebo agresi a toto kriminální chování je dle zaměstnanců často velmi těžké zachytit. Zaměstnanci také zmiňují prizonizaci vězňů, kterou jsou více ohroženi především prvotrestaní. Dochází často k přejímání kriminálního chování od ostatních vězněných osob, což má zásadní vliv na chování odsouzených nejenom v průběhu výkonu trestu, ale zejména také po propuštění na svobodu. V oblasti sociálního prostředí věznice působí na odsouzené výrazně také vztahy mezi odsouzenými navzájem. Zaměstnanci popisují například společné působení odsouzených na jedné cele na problémového vězně za účelem jeho „převýchovy“. Na druhou stranu ale může dojít také k šikanování a jiným konfliktům mezi spoluvězni, které mají na chování odsouzených vliv.

Velmi často zmiňovaným aspektem sociálního prostředí věznice je i vztah mezi odsouzenými a dozorci, ale překvapivě celkové postavení zaměstnanců ve věznici. Podle zaměstnanců má na chování odsouzených výrazný vliv i chování samotných zaměstnanců k vězněným osobám. Ti by se měli chovat profesionálně a s odsouzenými jednat podle kodexu nezávisle na spáchaném trestném činu. Lidský přístup k odsouzeným má podle dotazovaných respondentů výrazný vliv na chování odsouzených. Někteří zaměstnanci ale také zmiňují, že s problémovými

odsouzenými je naopak třeba jednat přísně. Vztah zaměstnanců k vězňům je podle výpovědí velice individuální a odvíjí se především od osobnosti zaměstnance. Zaměstnanců jsem se tázala, jak oni sami pozitivně působí na odsouzené, ti uvedli několik příkladů jejich práce s odsouzenými, o kterých jsou přesvědčeni, že je pozitivně ovlivňují. V první řadě se zaměstnanci snaží o lidský individuální přístup k odsouzeným, snaží se být empatictí, s odsouzenými jednat slušně a otevřeně, vyslechnou je a případně poradí a pomohou. Zaměstnanci dále prostřednictvím aktivit usilují o změnu hodnot, názorů a postojů odsouzených k páchané trestné činnosti a snaží se jim ukázat vhodný směr, kterým by se mohli vydat. Rozvíjí pozitivní stránky u odsouzených, snaží se je vzdělávat a vzbudit v nich zájem o některou z aktivit, kterou by mohli po propuštění na svobodu rozvíjet, konkrétně zaměstnanci uvádějí zájem o historii vlastního rodu, cyklistiku, psaní všemi deseti a některé odsouzené připravili zaměstnanci k úspěšné maturitní zkoušce.

Dalším často zmiňovaným a z mého pohledu důležitým aspektem je postavení zaměstnanců věznice. Dotazovaní zaměstnanci VS ČR poukazují na často podřadné postavení dozorců oproti odsouzeným, podhodnocené finanční ocenění, špatné vztahy mezi zaměstnanci, depresivní prostředí, nedostatek personálu a jeho nadměrné zatížení administrativou na úkor potřebné práce s odsouzenými. Zmiňované aspekty výrazně ovlivňují přístup zaměstnance ke své práci a mají dle dotazovaných zaměstnanců nepochybně vliv právě také na chování odsouzených.

Dále zaměstnanci popisují potřebu jasně daných pravidel ve vězení a potřebu jejich vymáhání. Chaotické prostředí bez pravidel ovlivňuje negativně chování odsouzených a zároveň ztěžuje práci dozorcům. Jeden ze zaměstnanců popisuje, že někteří odsouzení jsou schopni fungovat pouze na základě toho, že je po nich něco vyžadováno a následně kontrolováno. V důsledku toho dojde při výkonu trestu k potlačení nežádoucího chování odsouzených, ale po propuštění na svobodu, kdy již odsouzení nejsou kontrolováni, často dochází k opětovnému rozvoji deviantního chování odsouzených.

Zaměstnanci dále zmiňují, že mají zkušenost s tím, že když je prostředí věznice příznivější, zejména v nízkém stupni zabezpečení, jsou i vztahy mezi odsouzenými

navzájem a mezi odsouzenými a dozorci lepší. I odsouzení samotní prý vnímají rozdíly v sociálním prostředí jednotlivých věznic a jeho vlivu na ně samotné. Naproti tomu se jeden ze zaměstnanců nedomnívá, že by pobyt ve věznici nějak výrazně změnil chování odsouzených a to především k lepšímu.

Zaměstnanci se shodují, že odsouzení mají k dispozici sociální a psychologickou pomoc i různé aktivity, které mohou pozitivně ovlivňovat jejich chování, nicméně velmi často zmiňují nadměrné zatížení jinými úkony či administrativou na úkor právě vedení aktivit s odsouzenými. Zaměstnanci přikládají aktivitám velký význam z důvodu pozitivního působení na chování odsouzených, slouží podle nich ke smysluplnému trávení volného času. Pozitivní změnu v chování odsouzených vyvolávají dle zaměstnanců věznice pracovní aktivity, které jsou však podle některých zaměstnanců stále nedostatečné. Možnost konat určité zajímavé aktivity, které nejsou umožněny všem odsouzeným (jako např. péče o zvířata či rostliny, pobyt venku atd.) podle jednoho zaměstnance motivuje odsouzené k lepšímu chování. Rozmanitost aktivit je však dle zaměstnanců věznice vždy závislá na možnostech věznice a stupni zabezpečení.

3. Jakým způsobem měnit prostředí věznic, aby mělo pozitivní vliv na chování odsouzených?

Pro zodpovězení této výzkumné otázky je třeba říci, že názory zaměstnanců na změnu prostředí věznic se relativně lišily. Část z nich se vyjádřila, že si není jistá, zda by se prostředí věznic vůbec mělo měnit a jeden ze zaměstnanců uvedl, že už nyní jsou programy zacházení a aktivity nastaveny tak, aby pozitivně působily na odsouzené, a není tedy výrazných změn zapotřebí. Dále zaměstnanci uvedli, že některá humanizující opatření naopak mohou přispívat k nárůstu recidivy a není ani žádoucí, aby se odsouzení cítili ve věznicích příjemně. Mnohdy zmiňovali, že odsouzení jsou ve věznicích za trest a tomu by mělo být přizpůsobeno i prostředí věznice. Jeden ze zaměstnanců uvedl, že nezaslouženě příjemné prostředí a mírné podmínky ve věznicích naopak snižují respekt odsouzených k výkonu trestu odnětí svobody, odsouzení si neplní své povinnosti a domáhají se pouze svých práv. Zaměstnanci dále uvedli, že zároveň není možné ani vhodné zmírnit režimy ve všech věznicích, diferencovanost věznic je tedy nezbytná s ohledem na různou závažnost spáchaných trestných činů odsouzených.

V neposlední řadě zaměstnanci často uváděli, že se domnívají, že pouhá změna prostředí věznic k výraznému pozitivnímu vlivu na chování odsouzených nestačí. Zaměstnanci mohou odsouzeným pouze ukázat možnou cestu, která by byla lepší než jejich předešlá, avšak záleží na samotných odsouzených, zda chtějí a mají vůli změnit své chování. I sebelepší prostředí podle zaměstnanců trvale pozitivně nezmění chování odsouzených bez toho, aniž by sami odsouzení své chování změnit chtěli.

Někteří zaměstnanci však ve svých výpovědích navrhli možné změny prostředí věznic, které by mohly mít kladný vliv na chování odsouzených. Pokud se zaměříme na materiální prostředí, jeden ze zaměstnanců by viděl možnou cestu v totožném fungování věznic jako v Norsku, což je svým způsobem právě projekt Otevřená věznice, nicméně si není jistý účinností v České republice. Dále zaměstnanci zmiňují potřebu investic do rekonstrukcí budov a do vybavení věznic (například literaturou – i cizojazyčnou).

Potřebnou změnou v sociální stránce prostředí ve věznicích je dle zaměstnanců plné zaměstnávání odsouzených. Život odsouzených ve věznicích by podle zaměstnance dostal smysl, pevnější řád a v neposlední řadě by měli možnost splácet své dluhy a zajistit si finance na život po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody. S životem po propuštění souvisí i další nejčastěji navrhovaná změna v oblasti pozitivního vlivu na chování odsouzených, kterou je následná péče. Přestože se nejedná o období výkonu trestu odnětí svobody a tato činnost není ani v kompetenci Vězeňské služby České republiky, je třeba se této problematice už z důvodu velké četnosti v odpovědích věnovat. Zaměstnanci uvádějí, že je nedostatečná péče o osoby propuštěné z VTOS. Propuštění mají problémy získat zaměstnání, bydlení a také se začlenit do společnosti, která jimi opovrhne. Pokud zároveň nedisponují určitým rodinným zázemím a nemají celkově podporu svého okolí, dochází podle zaměstnanců k osamocení a ztrátě naděje na lepší život. Následně často, ať už z důvodu obživy nebo záměrně za účelem návratu do vězení, ve kterém nacházejí jistoty, páchají dále trestnou činností a ocitají se tak opět ve výkonu trestu odnětí svobody. Chybí tedy dle zaměstnanců pomoc propuštěným v nejrizikovějším období po propuštění z VTOS zejména se zajištěním přiměřeně ohodnoceného zaměstnání a bydlení.

Základem pro pozitivní změnu v chování odsouzených je dle zaměstnanců dostatečné množství, intenzita a správné nastavení aktivit odsouzených. Z toho důvodu je třeba vyškoleného odborného personálu, který bude mít dostatek prostoru pro práci s odsouzenými a bude dostatečně nejenom finančně ohodnocen. Celkově je třeba vězeňský personál neustále vzdělávat v odborném zacházení s odsouzenými, které, dle názoru jednoho ze zaměstnanců, někteří zaměstnanci neustále zpochybňují. Dále je třeba jednotné metodiky, která by vycházela z vědeckých znalostí a poznatků reálně fungujících vězeňských nápravných systémů.

Zaměstnanců jsem se také tázala na konkrétní možnou změnu prostředí věznic, kterou je projekt Otevřená věznice. O projektu sice většina zaměstnanců slyšela, nicméně jim nebyla známa efektivita programu. Většina zaměstnanců se však domnívá, že projekt není vhodný pro všechny typy odsouzených (jako např. v Norsku), ale jen pro vybrané odsouzené s méně závažnou trestnou činností. Dle jednoho zaměstnance navíc nízká recidiva souvisí právě s přísným s výběrem odsouzených do tohoto projektu. Zaměstnanci se rovněž domnívají, že finanční náročnost projektu je příliš vysoká.

V neposlední řadě je třeba říci, že určité změny prostředí českých věznic probíhají neustále. V materiální oblasti zmiňují zaměstnanci obnovu vybavení cel (nový dřevěný nábytek, plastová okna, nové sociální zařízení), i kulturních místností, barevné výmalby zdí, vybavení technikou jako např. televize, rádio či počítač. Celkově je dle zaměstnanců kladen větší důraz na čistotu a úklid. V sociální oblasti prostředí věznice došlo dle zaměstnanců k posunu v oblasti vztahu s rodinami odsouzených, ti mají nyní možnost s nimi téměř neomezeně telefonovat nebo mluvit prostřednictvím video-hovorů. Objevují se nové programy a oddělení zaměřené na určité skupiny odsouzených, např. s různými závislostmi, mladiství pachatelé, pachatelé s násilnou trestnou činností apod. Pracuje se s pocitem viny a náhledem na jejich předchozí styl života za využití intenzivní psychologické a terapeutické péče. Vyvíjí se programy zacházení, vznikají nové možnosti vzdělávání a rekvalifikační kurzy, navyšují se práva odsouzených a snižují jejich povinnosti. Vězeňská služba České republiky dále spolupracuje s neziskovými organizacemi, úřady práce, sociálními kurátory, Probační a mediační službou či s OSPOD. Věznice se také zapojují do evropských projektů.

Závěr

Cílem závěrečné práce bylo popsat možnosti sociálně pedagogického působení na odsouzené ve výkonu trestu odnětí svobody zejména za využití terapie a změny prostředí. Zpočátku byla vymezena samotná sociální pedagogika a především její vztah k terapii a prostředí. Následně došlo k charakteristice českého vězeňství se zaměřením na jeho legislativní vymezení a popis fungování českého vězeňského systému. Následovala analýza terapeutického působení na odsouzené prostřednictvím programu zacházení a pracovních, vzdělávacích, speciálně výchovných a zájmových aktivit. Představeny byly rovněž specializované programy a specializovaná oddělení pro určené typy odsouzených. Závěr teoretické části práce přinesl pohled na problematiku vězeňského prostředí se zaměřením na možnosti přetváření prostředí věznice s uvedením příkladu konkrétního projektu uskutečněného v České republice. Z hlediska obsahu teoretické části práce byl cíl závěrečné práce splněn. Předmětem dalšího zkoumání by mohly být možnosti využití některých inovativních terapeutických metod v procesu nápravy odsouzených.

Výzkumné šetření uskutečněné formou rozhovorů s vybranými zaměstnanci věznice přineslo podrobný pohled na problematiku vězeňského prostředí a jeho vlivu na odsouzené. Na základě rozhovorů se zaměstnanci věznice můžeme předpokládat, že vězeňské prostředí má vliv na vězněné osoby a ve velké míře spíše negativní. Zaměstnanci se však zcela nedomnívají, že by se prostředí věznic mělo bezpodmínečně měnit a případné změny měly zásadní vliv na chování odsouzených. Přesto byly výzkumným šetřením nalezeny problematické oblasti, které negativně ovlivňují chování odsouzených, a kterým by mohla sociální pedagogika věnovat větší pozornost. Uvedené může být zároveň předmětem dalšího zkoumání. Výzkumné šetření může být zároveň inspirací pro sociálního pedagoga, který by se chtěl profesně orientovat na oblast vězeňství a výchovně působit na, z pohledu úspěšnosti výchovy, problematickou skupinu odsouzených. Cílem empirické části závěrečné práce bylo zjistit, zda a jakým způsobem prostředí věznice ovlivňuje chování odsouzených včetně možností pozitivního přetváření vězeňského prostředí. Z hlediska získaných dat byl cíl empirické části práce splněn.

Přínosem závěrečné práce je zpracování problematiky terapie a prostředí z pohledu sociální pedagogiky v kontextu výkonu trestu odnětí svobody. Domnívám se, že se jedná o téma, které není odbornou literaturou příliš popsáno, přínos pro čtenáře, který se o danou tematiku zajímá je tedy nepochybný. Rozhovory se zaměstnanci věznice navíc nabídly unikátní přímý vhled do problematiky vězeňského prostředí, což rovněž považuji za velký přínos závěrečné práce.

Závěrem bych chtěla uvést několik osobních poznatků z utváření diplomové práce. Zpracováním závěrečné práce jsem dospěla k názoru, že již nyní vytváří Vězeňská služba ČR, a především samotní zaměstnanci věznice, kvalitní podmínky k nápravě odsouzených osob. Domnívám se však, že kvalitní podmínky bez vůle odsouzených změnit svůj dosavadní způsob života nestačí. Zaměstnanci věznice vykonávají svou práci svědomitě a se zájmem odsouzené osoby skutečně napravit a pomoci jim vést řádný život, přestože na ně působí řada negativních faktorů, mezi které patří nízké finanční ohodnocení i depresivní prostředí věznice, o kterém jsem se sama během své exkurze ve věznici mohla přesvědčit. I po mnohaletém působení v takovém prostředí někteří zaměstnanci v rozhovorech neztrácí optimismus a zájem o problematiku vězeňství, což dokazují svými mnohdy velmi obsáhlými výpověďmi. Napravit dospělé deviantně jednající osoby je z mého pohledu společensky prospěšný, ale velmi nelehký úkol, kterého se však zaměstnanci věznic zodpovědně ujímají, za což jim patří můj velký obdiv a poděkování.

Seznam použité literatury

Bastoy Fengsel: *About Bastoy prison*. [online]. © Webdesign © 2012 Andebu Web og IT [cit. 2020-09-18]. Dostupné z: <http://www.bastoyfengsel.no/English/bastoy-fengsel-Eng.html>

Evropská vězeňská pravidla. Příloha časopisu České vězeňství č. 1/2006. Vězeňská služba ČR, 2006. 36 s. ISSN 1213-9297.

FISCHER, Slavomil a ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie*. 2. vyd. Praha: Grada Publishing, 2014. 232 s. ISBN 978-80-247-5046-0.

FISCHER, Slavomil. *Etopedie v penitenciální praxi*. 1. vyd. Ústí nad Labem: UJEP, 2006. 184 s. ISBN 80-7044-772-9.

Generální ředitelství Vězeňské služby ČR: Aktuální počty zaměstnaných vězňů. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informacni-servis/rychla-fakta/aktualni-pocty-zamestnanych-veznu/>

Generální ředitelství Vězeňské služby ČR: Fotogalerie zaměstnávání. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-04]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/o-nas/zamestnavani-veznu/fotogalerie-zamestnavani/>

Generální ředitelství Vězeňské služby ČR: Změna vnější diferenciaci. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-08-01]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/informaci-servis/kalendar-akci/zmena-vnejsi-diferenciaci/>

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. 1. vyd. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

Idnes.cz: *Zvířata i volný pohyb. Unikátní otevřená věznice učí vězně samostatnosti..* [online]. © 2020 MAFRA, a.s. [cit. 2020-09-18]. Dostupné z: https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/otevrena-veznice-jirice-vezni-staraji-se-o-zvirata-pracuji-pilotni-projekt.A190704_152147_domaci_lre?galerie

iROZHLAS: *První otevřená věznice v Česku funguje už téměř dva roky*. [online]. © 1997-2020 Český rozhlas. [cit. 2020-09-18]. Dostupné z:

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/otevrena-veznice-jirice-nymbursko-ministerstvo-spravedlnosti-reportaz-odsouzeni_1908131132_gak

JIRIČKA, Václav a KEJŘOVÁ, Kateřina. *Úvod do zkoumání efektivity intervenčních programů v českých věznicích II.* 1. vyd. Praha: Vězeňská služba České republiky, 2015. 224 s.

JŮZL, Miloslav a kol. *Sociální pedagogika v penitenciární praxi.* 1. vyd. Brno: IMS Brno, 2014. 207 s. ISBN 978-80-88010-00-5.

KRAUS, Blahoslav a POLÁČKOVÁ, Věra. *Člověk - prostředí - výchova.* 1. vyd. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky.* 1. vyd. Praha: Portál, 2008. 216 s. ISBN 987-80-7367-383-3.

LÖFFELMANNOVÁ, Hana. *Věznice Jirice, pilotní projekt Otevřená věznice.* Republikový výbor pro prevenci kriminality, 2017. Dostupné z: https://www.google.com/url?client=internal-element-cse&cx=015489265366623571386:izzrwwg3bmqm&q=https://www.mvcr.cz/soubor/rvppk-2a-pdf.aspx&sa=U&ved=2ahUKEwjbkKOn2s3vAhXFGewKHelDCh8QFjABegQIBxAB&usg=AOvVaw1hNoOs77gDZ1wS_kb0YEXo

MADAR, Zdeněk a kolektiv. *Právnícký slovník A-O.* 2. vydání. Praha: Panorama, 1988. 671 s. ISBN 11-092-88-01.

MADAR, Zdeněk a kolektiv. *Slovník českého práva.* 3. vyd. Praha: Linde, 2002. 1390 s. ISBN 80-7201-377-7.

Nařízení č. 25/2011 o krizových odděleních a zacházení s vězněnými osobami v krizi. ASPI. Nařízení generálního ředitele Vězeňské služby České republiky, 2011.

NÝVLTOVÁ, Václava. *Psychopatologie pro speciální pedagogy.* 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského, 2010. 240 s. ISBN 978-80-86723-85-3.

PELIKÁN, Jiří. *Výchova jako teoretický problém.* 1. vyd. Ostrava: Amosium servis, 1995. 234 s. ISBN 80-85498-27-8.

PRŮCHA, Jan, WALTEROVÁ, Eliška a MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník.* 4. vyd. Praha: Portál, 2003. 322 s. ISBN 80-7178-772-8.

PŘADKA, Milan, KNOTOVÁ, Dana a FALTÝSKOVÁ, Jarmila. *Kapitoly ze sociální pedagogiky*. 2. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2004. 45 s. ISBN 80-210-3469-6.

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie I*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2013. 126 s. ISBN 978-80-7435-264-5.

RASZKOVÁ, Tereza a HOFERKOVÁ, Stanislava. *Kapitoly z penologie II*. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 184 s. ISBN 978-80-7435-378-9.

Sociologická encyklopedie: Pedagogika sociální [online]. Sociologický ústav AV ČR, 2018 [cit. 2020-06-18]. Dostupné z:

https://encyklopedie.soc.cas.cz/w/Pedagogika_soci%C3%A1ln%C3%AD-

Střední odborné učiliště Vězeňská služba ČR: Základní informace. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-05]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/stredni-odborne-uciliste/o-nas/zakladni-informace/>

Věznice Rapotice: Specializované oddělení pro trvale pracovní nezařaditelné. [online]. © 2020 Vězeňská služba České republiky [cit. 2020-09-10]. Dostupné z: <https://www.vscr.cz/veznice-rapotice/o-nas/vykon-vezenstvi/specializovane-oddeleni-pro-trvale-pracovne-nezaraditelne/>

Vnitřní řád pro odsouzené Vazební věznice Hradec Králové, Vězeňská služba České republiky, 2007. 92 s.

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník. [Zakonyprolidi.cz](http://zakonyprolidi.cz) [online]. AION CS, s.r.o. 2010-2020 [cit. 2020-05-03]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/2009-40>

Zákony pro lidi: Usnesení č. 2/1993 Sb. [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2020 [cit. 2020-03-04]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1993-2>

Zákony pro lidi: Vyhláška č. 345/1999 Sb. [online]. © AION CS, s.r.o. 2010-2020 [cit. 2020-09-02]. Dostupné z: <https://www.zakonyprolidi.cz/cs/1999-345>

Seznam příloh

Příloha: Podoba zasláního strukturovaného rozhovoru.

Jmenuji se Bc. Pavlína Rybínová a jsem studentkou navazujícího magisterského oboru Sociální pedagogika na Univerzitě Hradec Králové. Má závěrečná práce s názvem Možnosti uplatnění sociální pedagogiky ve výkonu trestu odnětí svobody se mimo jiné věnuje problematice závadového prostředí věznice a jeho vlivu na odsouzené, s akcentem na možnosti změny takového prostředí.

Na základě toho jsem stanovila možné otázky k osobnímu rozhovoru se zaměstnanci věznice, které mi pomohou k pochopení problematiky prostředí věznice. Bohužel jsem vzhledem k současné situaci spojené s šířením COVID-19 nucena přejít z osobního rozhovoru do online podoby. Níže je stanoveno 9 otázek, které bych jinak pokládala osobně a přizpůsobovala tedy jejich podobu Vaším odpovědím, proto, pokud otázky nekorespondují s Vaším přesvědčením, nemusíte na ně odpovídat.

Předem děkuji za zodpovězení otázek.

Upřesnění k otázkám:

* Pro účely tohoto výzkumného šetření rozumíme pojmem materiální prostředí věznice např. vybavení cel, velikost a vzhled cel, vybavení společenských místností, hygienické zázemí, apod.

* Pro účely tohoto výzkumného šetření rozumíme pojmem sociální prostředí věznice např. celková atmosféra ve věznici, vztahy mezi odsouzenými navzájem, vztahy mezi odsouzenými a dozorci, vztahy mezi dozorci navzájem, výskyt kriminality, výskyt šikany, pracovní/výchovné/vzdělávací aktivity, způsoby trávení volného času, možnosti psychologické a sociální péče, možnosti kontaktu s rodinou odsouzeného, apod.

* Pro účely tohoto výzkumného šetření rozumíme termínem vliv na chování odsouzených zejména vliv a případnou změnu chování a jednání odsouzených nejenom během výkonu trestu odnětí svobody, ale také po propuštění na svobodu s ohledem na jejich resocializaci a recidivu. Proměny osobních charakteristik a návyků odsouzených vlivem prostředí věznice.

Faktografické údaje:

Pohlaví:

Nejvyšší dosažené vzdělání:

Pozice u VS ČR:

Délka trvání služebního/pracovního poměru u VS ČR:

Otázky k rozhovoru:

- 1. Domníváte se, že vězeňské prostředí má obecně vliv na odsouzené?**
- 2. Domníváte se, že ovlivňuje chování odsouzených materiální prostředí věznice? Případně jakým způsobem?** (Materiální prostředí věznice - vybavení cel, velikost a vzhled cel, vybavení společenských místností, hygienické zázemí, apod.)
- 3. Ovlivňuje podle Vás chování odsouzených sociální prostředí věznice? Případně jakým způsobem?** (Sociální prostředí věznice – celková atmosféra ve věznici, vztahy mezi odsouzenými navzájem, vztahy mezi odsouzenými a dozorci, vztahy mezi dozorci navzájem, výskyt kriminality, výskyt šikany, pracovní/výchovné/vzdělávací aktivity, způsoby trávení volného času, možnosti psychologické a sociální péče, možnosti kontaktu s rodinou odsouzeného, apod.)
- 4. Pokud se domníváte, že prostředí českých věznic ovlivňuje negativně chování odsouzených, jak tomu předcházet? Jakým způsobem podle Vás např. měnit prostředí českých věznic (materiální i sociální), aby naopak pozitivně ovlivňovalo chování odsouzených? Které problémové oblasti je podle Vás potřeba se více věnovat?**

5. **Pokud se domníváte, že je zapotřebí určité změny prostředí věznic, myslíte si, že je „pouhá“ změna prostředí účinným nástrojem odstranění nežádoucího vlivu prostředí věznice na chování odsouzených, nebo je zapotřebí dalších opatření? Případně kterých? Domníváte se, že je vůbec možné, vytvořit takové prostředí věznice, které bude mít jen pozitivní vliv na odsouzené a povede k úspěšné resocializaci odsouzených a ke snížení recidivy na minimum?**
6. **Pokud se domníváte, že prostředí českých věznic pozitivně ovlivňuje chování odsouzených, čím je to způsobeno? Čím přispíváte k pozitivním změnám v chování odsouzených Vy konkrétně? Můžete uvést příklad Vašeho pozitivního působení na odsouzené/odsouzeného.**
7. **Probíhají v současnosti nějaké konkrétní změny prostředí věznic (materiální i sociální), které považujete za žádoucí/potřebné v oblasti pozitivního působení na odsouzené? Zaznamenáváte změny vězeňského prostředí v průběhu svého působení u VS ČR, které podle Vás mají vliv na chování odsouzených?**
8. **Slyšeli jste o projektu „Otevřená věznice“ realizovaný ve věznici v Jiřicích? Pokud ano, považujete tento projekt za příklad pozitivní změny vězeňského prostředí? Víte, jaká je úspěšnost toho projektu a domníváte se, že by bylo v budoucnu možné/žádoucí aplikovat principy tohoto projektu na všechny typy odsouzených? Jaké jsou podle vás pozitiva a úskalí tohoto unikátního projektu v oblasti vlivu na odsouzené?**
9. **Co dalšího mi chcete o dané problematice sdělit?**